

LITERATURA

Recenze

ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A.: *Starověké Řecko : encyklopedická příručka*. Překlad Dana Adámková. Praha : Slovart, 2011, 506 s. ISBN 978-80-7391-580-3.

Mezeru na českém knižním trhu konečně zaplnila vynikající didaktická příručka o dějinách a kultuře starověkého Řecka. Přestože disponujeme kolektivními publikacemi *Encyklopedie antiky* (Praha 1974), *Lexikon gréckej civilizácie* (Bratislava 1977), *Encyklopedie dějin starověku* (Praha 2008) a překladem populární knihy A.-M. Buttinové *Řecko 776 až 338 př. n. l.* (Praha 2002), řada kompendií populárně vědeckého charakteru u nás zatím schází.

Recenzovaná kniha nabízí čtenářům následující informační bloky: stručný přehled kulturně-historického vývoje starověkých států, včetně chronologie (kap. 1), slovníček státníků a politiků (kap. 2), eseje o vojenství (kap. 3), zeměpisný slovník (kap. 4), přehled hospodářské činnosti, obchodu, cestování a dopravy (kap. 5), město a venkov z hlediska jejich architektonického uspořádání (kap. 6), eseje o písemnictví, jménu, vzdělávání a literárně-umělecké činnosti (kap. 7), náboženství a mytologie (kap. 8), přehled vývoje výtvarného umění, filozofie a vědy (kap. 9). Závěrečná kapitola je věnována otázkám každodenního života. Autoři nabízí čtenářům tyto otázky: kalendář, rodina a manželství, otroci, jídlo a pití, oblékání, zábava včetně atletiky (tematicky zde vybočují pasáže o sympoziiích a prostituci), dále smrt a pohřeb. Ke každé kapitole je uvedena doporučená literatura, včetně literatury v češtině. Užitečným doplněním k textům jsou černo-bílé obrázky. V příloze je poměrně bohatá bibliografie a rejstřík. Chtěl bych zdůraznit i to nejdůležitější: překlad, na rozdíl od mnoha jiných knih o starověku vydávaných u nás, je redigován naším předním odborníkem na dějiny a kulturu starověku, dr. J. Součkem (Univerzita Karlova v Praze), což kvalitu tohoto překladu podstatně ovlivnilo. Jelikož i nejdokonalejší redaktor může původní text pouze opravit, nikoliv do něj razantně zasahovat, dovolím si vyjádřit své poznámky k místům, které mohou vyvolat některé rozpaky či naopak si zaslouží vřelou pochvalu.

V otázce periodizace (první kapitola) autoři sledují existující tradici anglických publikací (srov. řadu *The Fontana History of the Ancient World*, v jejím rámci pak díly O. Murrayho *Early Greece*, J. K. Daviese *Democracy and Classical Greece* a F. W. Walbanka *The Hellenistic World* [Cambridge, Massachusetts 1993]), i když to přímo nedeclarují. Řecko tak zahrnuje mykénské období, „temná staletí“ a geometrické období (pro hospodářství, politický vývoj, práva a nábožen-

ství), orientalizující období (pro výtvarné umění, náboženství, mytologii a písemnictví), dále archaické období a konečně řecko-perské války. Časové vymezení pro další, klasické období v dějinách Řecka je vloženo do časové osy, jež začíná rokem 478 př. n. l. a končí „oportunismem“ Filipa II. Makedonského. Aby si čtenář uvědomil podstatu této koncepce poněkud přitažen za vlasy, musí být již zkušený. Stejně tak je obtížné na první pohled pochopit, proč se v kontextu vyzdvihuje pouze 2. peloponéská válka (s. 9) a proč je v dalším kontextu ignorován termín „epigoni“ (s. 12); není rovněž jasné, co si autoři představují pod pojmem „helénismus“.

Mluvíme-li o sociální struktuře společnosti, je žádoucí alespoň letmo naznačit, jak se tato struktura vyvíjela, ještě více konkrétnosti vyžaduje její charakteristika (s. 27–29). Mluvíme-li o „občanech“ (s. 27), je nutné přesně naznačit, jaká se zde rozumí sociálně právní skupina a jakým souhrnem práv a povinností disponuje, jinak tato pasáž zůstává formální. Stejnou důslednost vyžaduje informace o podstatě otroctví (s. 29). Je nutná také jasná definice *perioiků* a *metoiků*. Přál bych si také jasnější a důslednější analytický popis politického zřízení starověkých obcí (s. 30–32) z hlediska jeho evoluce a užití antických pramenů. V pasážích o zákonodárství (s. 37–38) by mělo být upozorněno i na text Gortynských zákonů.

Slovníček státníků a politiků (druhá kapitola) zvláštních korekcí nevyžaduje, je svědectvím autorské erudice a snahy nabídnout studentům co největší paletu významných osobností Řecka. Svým záběrem částečně doplňuje *Encyklopedii antiky* (ed. Ludvík Svoboda, Praha 1973) a *Významné osobnosti antického starověku* (Igor Lisový, Ostrava 2007), a to především tím, že podání materiálu je poněkud odlišné. Literatura k heslům postrádá (je však uvedená na konci kapitoly) a názornost má spíše sporadický charakter. Kladně bych hodnotil další, třetí kapitoly o vojenství ve starém Řecku (s. 91–129). Její využití jako rozšiřující četby pro studenty humanitních oborů podstatně rozšíří jejich znalosti v oblasti antické každodenní kultury.

Čtvrtá kapitola věnovaná řeckému zeměpisu (s. 131–177) by mohla být zařazena jako úvodní. Jelikož je to slovník, její zařazení celkovou strukturu knihy nenarušuje. Za důležitý prvek bych zde jmenoval množství map, což postrádá mnoho didaktických příruček. Za kladný bych považoval stručný úvod, v němž autoři nabízejí zeměpisný přehled řecké krajiny. Avšak definice pojmu *polis* (mn. č. *poleis*), federací a spolků by mohla být podstatně doplněna konkrétními příklady z antické historické reality a koncepce antických

autorů (není jasné, zdá *poleis* v helénistické době existovaly anebo se transformovaly v jakousi jinou urbanistickou formu). Naproti tomu otázka kolonií, faktorii (emporií) a klérúchií je zpracována docela vyčerpávajícím způsobem. Ve slovníku autoři dali přednost popisu krajiny, oblastí a regionů. Proto například pod písmem „D“ nacházíme pouze dvě hesla – Dóris a Drangiana. Studujícím dějin antického starověku by neměly uniknout i tyto lokality: Danaster, Danubius, Danuvius (Dunaj), Daulis, Dekeleia, Delfy, Délos, Diana Veteranorum, Didyma, Didymy, Dimini, Dódóna, Drepanon, Drobeta (Drubeta), Dulichion, Dura Europos, Durostorum, Dyrrachion.

Logické je zařazení také otázky o dopravě do páté kapitoly o přehledu hospodářství a obchodu (s. 179–213), i když touto látkou by spíše patřila ke sféře každodenního života (reálií). Čtenářům se zde nabízejí pozoruhodné informace o daňovém systému a celních poplatcích, organizaci trhu, o váhách, mírách a mincích. Následující kapitola kompendia je věnována městům a venkovu, jejich stavbám, architektonickým slohům a stavitelské technice, částečně i vybavení obydlí. Popis venkova v přímém slova smyslu zde chybí, i když v dnešní době archeologie dokáže poskytnout bohatý materiál a to jak na „klasickém“ území Řecka, tak i na jeho periferii, řekneme Černomoří. Promyšlenou je struktura sedmé kapitoly o písemných dokladech. Máme zde stručnou, avšak docela konkrétní informaci o řeckém jazyku a jeho dialektech, o vývoji písma, o psacích materiálech, o knihách a knihovnách, o nápisech, o osobních jménech a také o vzdělávání a krásné literatuře. Tento přehled doplňuje chronologický přehled literárních událostí a slovníček autorů. Poslední je však poněkud stručný a subjektivní a pro studenty nevyhovující. Přestože seznam filozofů a vědců autoři nabízí na jiném místě (s. 412), nejsou zde zahrnuti všichni literáti a dějepisci. Z tohoto hlediska bych zájemcům vřele doporučil slovníky českých odborníků – *Slovník řeckých spisovatelů* (red. B. Borecký a R. Dostálová. Praha 2006) a *Slovník latinských spisovatelů* (red. E. Kuřáková a A. Vidmanová. Praha 2004).

Čtenáře bezesporu nenechají lhostejnými kapitoly o náboženství a mytologii (s. 301–375) a o řeckém umění, vědě a filozofii (s. 377–421). Kapitulu o umění, vědě a filozofii bych klidně rozdělil na dvě: bohatství výtvarné uměleckého odkazu Řecka je obrovské a poskytuje ohromnou paletu forem, typů, stylů, barev i techniky. O tom nás přesvědčuje bohatství muzejních exponátů celého světa a také památky *in situ*, jejich informativní náplň je doslova nevyčerpávající. Kladného hodnocení si zaslouží zařazení pozoruhodných slovníků – o keramických tvarech, abecední přehled umělců a také filozofů (každý zvlášť). Konečně se dostáváme ke kapitole o každodenním životě Řecka (s. 421–449). Jako negativum zde bych podotkl pouze jedno, její stručnost.

Kniha L. a R. Adkinsů je souhrnem bohaté informace určené pro studenty a milovníky antiky. V tom, že to není ryze odborná práce, nýbrž populárně vě-

decká, shledávám její největší přínos. V době, kdy si každý snadno vyhledá materiál na internetu, publikace nabývá další hodnotu: slouží jako jakási základní měřítko a poskytuje vyhledávačům možnost srovnání a poté zjištění nepřesností, kterými se internetové články stále hemží. Kniha jistě poslouží začínajícím adeptům historie antiky jako bohatý zdroj inspirace.

Igor Lisový

BERNÁT, Libor: *Obyvatelstvo dubnické farnosti v 17.–19. století vo svetle matrik*. Kežmarok : ViViT s. r. o., 2009, 124 s. ISBN 978-80-89264-27-8.

Povědomí o slovenské historické demografii bylo donedávna v českém prostředí velice slabé, což do značné míry korespondovalo se skutečným stavem bádání na Slovensku. V druhé polovině 20. století rozvíjel tento obor jen několik jedinců, kteří se k němu dostávali nejčastěji přes sociální dějiny, resp. hospodářské a sociální dějiny, např. Július Alberty, Mária Kohútová, Anton Špiesz. Po určité odmlce začíná slovenská historická demografie opět „vystrkovat růžky“ a z více stran se objevují náznaky, že se na Slovensku na poli tohoto vědního oboru něco děje. Zcela nedávno představil vývoj historickodemografického výzkumu u našich východních sousedů na stránkách *Historické demografie* Pavol Tišliar¹, který sám reprezentuje tento obor zejména pro období mezi světovými válkami. Zmínil řadu graduačních prací s historickodemografickou tematikou, které povstaly v posledních letech na slovenských univerzitách, což vzbuzuje naději na další rozvoj výzkumu, který byl dlouhá léta v pozadí, ačkoliv o jeho potřebnosti nelze vůbec pochybovat.

Trochu symptomaticky se na Slovensku v posledních letech objevila jednak skripta „nestorky“ historické demografie Márie Kohútové s určitým metodologickým základem,² jednak pokus Libora Bernáta o historickodemografický výzkum bez striktního metodologického základu. Slovenská historická demografie v podstatě začíná a teprve buduje svou platformu, což se odráží na značných metodologických nedostatcích v některých oblastech výzkumu. Kniha Libora Bernáta je toho dokladem. Nemám v úmyslu „strhat“ Liboru Bernátovi v této recenzi jeho snahu opeňnou nepochybně o náročnou heuristiku. Spíše bych chtěl poukázat na nezbytnost správného metodologického a terminologického přístupu v historickém výzkumu, což pro tak složitý obor, jakým historická demografie bezpochyby je, platí dvojnásob.

Libor Bernát věnoval ve své práci o populačním vývoji farnosti Dubnica nad Váhom (Trenčinský

¹ TIŠLIAR, P.: K historickej demografii a demografickej histórii na Slovensku. *Historická demografie* 35, 2011, č. 2, s. 179–185.

² KOHÚTOVÁ, M.: *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*. Trnava 2010. Vysokoškolské učebné texty.

kraj, okr. Ilava) většinu místa historickodemografickým analýzám, které založil na agregativní metodě. Zkoumané období 1667–1900 rozdělil na pět časových celků (1667–1700, 1701–1750, 1751–1800, 1801–1850, 1851–1900) a každým se zabýval zvlášť. Teprve v závěru své poznatky shrnul v omezený popis celkového vývoje. Agregativní metoda je sice založena na sledování dlouhých časových řad, avšak autorovo rozdělení nemusí být na překážku tomuto předpokladu, pokud by mu tím neunikaly určité tendence. Autorovým základním problémem je nepochopení podstaty historickodemografického výzkumu, který nesleduje přesné hodnoty a míry, ale pouze jejich tendence. Nejlépe svou výtku ukáží na příkladu sezonnosti. Autor popsal absolutní počty narozených (křtů), sňatků a úmrtí (pohřbů) v jednotlivých měsících roku pro každou etapu zvlášť. Vždy vyjmenoval tři měsíce s největším a tři s nejmenším výskytem, ale již tyto hodnoty nesrovnal. Na závěr pouze shrnul všechny absolutní počty do téže analýzy a třeba hodnocení sezonního průběhu narození omezil na popření teze Elišky Čáňové o reprodukčním rytmu, podle níž se nejvíce děti rodilo v březnu a dubnu.³ Libor Bernát zjistil, že za celé období se v dubnické farnosti nejvíce dětí narodilo v lednu, březnu a prosinci, přičemž v nejstarším období to bylo v lednu, březnu a říjnu, v letech 1701–1750 v lednu, březnu a září atd. Již si nevšimnul, že téměř po každé mu vystoupily měsíce leden a březen, a ani únor nezůstával pozadu. Co vlastně vytýká Liboru Bernátovi v uvedeném příkladu?

1) *Neznalost metody.* Měsíce nejsou stejně dlouhé, a proto absolutní počty narozených (křtů) by se měly přepočítat na počty dnů v měsíci. V případě února se obvykle dělí číslem 28,25.⁴ Autor by tak zjistil, že nejvíce dětí se rodilo v zimních měsících od prosince do března, což by odpovídalo koncepcím březen až červen. Z mého pohledu tedy existoval jistý reprodukční rytmus, který vycházel z živočišné podstaty člověka, na něhož tak zvané „lezlo jaro“.

2) *Omezenou znalost literatury a dosavadních výzkumů.* Je dobré, že se autor seznámil s článkem Elišky Čáňové, ale v českém prostředí lze nepochybně doporučit přinejmenším ještě studii Ludmily Fialové, která na základě většího množství výzkumů stanovila období nejčastějších koncepcí na duben až červenec s podružným maximem v prosinci,⁵ Václava Hofmana⁶

a samozřejmě monografii Lumíra Dokoupila, Lenky Fialové, Eduarda Maura a Ludmily Nesládkové o demografické situaci v českých zemích v 17. a 18. století.⁷

3) *Faktografické chyby a nedůslednost.* Podle autora se v letech 1851–1900 narodilo nejvíce dětí v lednu, květnu a dubnu (s. 52), přičemž z jeho vlastního grafu vyplývají maxima v lednu, březnu, únoru, říjnu a prosinci (to je ale těžko rozlišitelné, neboť autor nepřiložil tabulku). Bohužel se v práci vyskytlo více podobných chyb. Na s. 29 autor vypočítal index maskulinity 1001 z počtu 2 933 novorozených chlapců a 2 613 dívek (ve skutečnosti 1122). Na s. 112 uvedl v souhrnném přehledu sňatků 68 palinгамních svateb za léta 1751–1800, přičemž v dílčí analýze na s. 34 jich zmínil 436. V onom souhrnném přehledu pak spočítal podíl palinгамních sňatků pro toto období 5,2 % a vůbec mu nepřipadalo zvláštní, že v ostatních obdobích byly podíly přes 20 %, ba v letech 1801–1850 dokonce více než 35 %. Historického demografa „dělá“ také schopnost kritizovat své výpočty. Určitá nedůslednost se projevila i v hodnocení některých jevů. Autor si dobře všiml, že v některých sňatech byli snoubenci (jeden nebo oba) označováni místo obvyklého „honestus/a“ (ctný/ctihodná) nelichotivým „inhonestus/a“. Prý tito lidé mívali svatbu mimo hlavní období, v adventu nebo v předvelikonočním půstu. Měli tzv. tichou svatbu (s. 23). Problém je v tom, že z následujících příkladů ani jeden nevypovídá o této tezi (sňatky 1. září, 12. listopadu, 24. srpna a 26. listopadu). Autor se tím snažil vysvětlit výskyt několika sňatků v prosinci a březnu, ale k tomu je potřeba zjistit data těchto prosincových a březnových svateb. Pravděpodobně byly uzavřeny po nebo před půstem, tzn. po 26. 12. nebo v prvních dnech března.

4) *Neschopnost propojit určité jevy.* Tento problém podle mého soudu vyplývá z nezkušenosti ještě více než faktografické chyby. Opřeu se v daném případě o skriptu M. Kohútové: *Výsledky historickodemografického bádania nesmú byt samoučelné. Nie sú dôležité samostatné čísla, ale ide o zaradenie výsledkov štatistického spracovania demografických ukazateľov do historických súvislostí, skúmanie ich príčin a následkov.*⁸ Přesně tato premisa výrazně chybí v práci Libora Bernáta. Autor se sice snaží najít určité souvislosti např. s válečnými událostmi, ale často hodně komplikovaně. Na příklad velmi malé množství sňatků v roce 1683 mohlo být do jisté míry svázáno s povstáním I. Tökölyho (s. 13), ale hlavním důvodem byly s větší pravděpodobností epidemie, které šířila vojska, a to nejen v souvislosti s povstáním, ale také s obléháním Vídně Turky a tažením vojsk Jana III. Sobieského. Mária Kohútová zmínila tuto skutečnost ve svém výzkumu

³ ČÁŇOVÁ, E.: Rekonstrukce rodin : Příspěvek k metodice historickodemografického výzkumu. *Archivní časopis* 37, 1987, s. 217.

⁴ KOHÚTOVÁ, M.: *Vývoj obyvatelstva na Slovensku*, s. 27.

⁵ FIALOVÁ, L.: Sezónnosť demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století. *Demografie* 37, 1995, č. 1, s. 11.

⁶ HOFMAN, V.: Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. *Historická demografie* 26, 2002, s. 81–100.

⁷ DOKOUPIL, L. – FIALOVÁ, L. – MAUR, E. – NESLÁDKOVÁ, L.: *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha 1999.

⁸ KOHÚTOVÁ, M.: *Vývoj obyvatelstva na Slovensku*, s. 10.

farnosti Radošovce.⁹ Pravděpodobně došlo k odkladu sňatků v důsledku demografické a společenské krize, a proto v následujících letech 1684 a 1685 se naopak konalo nejvíce sňatků (s. 13). Jednalo se zřejmě o sňatky odložené a palingamní. Zde narážím na asi největší problém analýz Libora Bernáta. Autor nedokázal propojit vývoj všech sledovaných jevů. Zmínil se třeba o tažení Jana III. Sobieského, ale pouze v kapitole *Natalita*, a to jako o záležitosti, která se neprojeví na zvýšení natality (s. 10). Nenapadlo ho uvažovat, že by se zvýšená mortalita a snížená nuptialita mohly projevit na snížení natality (vyjádřeno autorovou terminologií). Vrátil-li se k původnímu příkladu sezonnosti narození (křtů), zcela pomínl možnost vlivu sezonnosti sňatků. Nezašlo ho, že obrovská většina sňatků se odehrála v listopadu, a přesto platil princip nejčastějších koncepcí na jaře, což jen posiluje tezi o reprodukčním rytmu.

5) *Chybná terminologie*. V uvedeném příkladu sezonnosti narození stačí uvést titul grafu: *Pôrodnosť v dubníckej farnosti v jednotlivých mesiacoch rokov 1667–1700* (s. 11). Termíny porodnost, sňatečnost a úmrtnost, či jejich latinské varianty, autor naprosto běžně zaměňuje s počty narozených (křtů), sňatků a úmrtí (pohřbů). V záležitostech hrubých měr porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti vykazuje velké nedostatky. Znovu se opřu o skripta M. Kohútové: *Keď použijeme odhad počtu obyvateľov, výsledok býva veľmi nepresný*.¹⁰ Libor Bernát vyšel z odhadu počtu obyvatel v práci Juraja Fojtíka *Dubnica nad Váhom* (Bratislava 1993): *V roku 1681 žilo v dubníckej farnosti asi 742 obyvateľov. Narodilo sa 47 detí, čo je približne 6,33 %* (s. 11). Takto by se hrubá míra porodnosti stanovovat neměla, nehledě k přepočtu na procenta. Hrubé míry se vyjadřují k 1 000 obyvatel středního stavu, tzn. v promile. Autor nikde nezhodnotil kvalitu dochovaných dat o počtu obyvatel, a proto nelze brát za hodnověrné ani hrubé míry, které vypočítal pro druhou polovinu 19. století (např. za rok 1869 – 6,41 %, 1881 – 6,46 %, 1900 – 6,67 %, viz s. 51). I za předpokladu přetrvávající vysoké úmrtnosti kojenců jsou tak vysoké hrubé míry natality nepředstavitelné. Doporučil bych autorovi, aby se co možná nejlépe seznámil s teritoriálním vývojem sledované farnosti a zvažil možný dopad existence poutního kostela v Dubnici, o němž se zmínil až v kapitole o birmovancích (s. 70). Z terminologických neznalostí vyplynuly další problémy. Autor se snaží hodnotit celkový vývoj jevů a hovoří třeba o růstu porodnosti, má ale na mysli počty narozených, které se mohly zvyšovat s růstem počtu obyvatel. Dokonce srovnává pokles indexů plodnosti od 80. let v Trenčinské stolici a v celých Uhrách ve studii P. Vereše s vlastními absolutními hodnotami na-

rozených a tvrdí, že o dubnícké farnosti nelze něco podobného říci (s. 50). Podobně nemůžeme brát v potaz jeho tvrzení, že: *Vo veku od niekoľkých hodín do 14 roku zomrelo 1567 mužov a 1553 žien, teda mužská populácia zaznamenala vyššiu mortalitu* (s. 64). Dalo by se to konstatovat pouze na základě výpočtů specifických měr dětské úmrtnosti, tedy přepočtu na 1 000 nově narozených chlapců a dívek. Libor Bernát nepřistoupil k analýze specifických úmrtností podle věku, což je další nedostatek jeho práce, protože charakterizovat některé demografické krize jen na základě znalosti celkových počtů zemřelých je pochybné.

6) *Analýzy bez dalšího vysvětlení*. Posledně citovaná ukázka naznačuje, že Libor Bernát se pokusil o určitá srovnání a zhodnocení svých zjištění. V mnoha případech se však jednalo o poněkud překvapivé záležitosti. Na příklad rozlišoval sezonní průběh narození podle pohlaví: vyjmenoval tři měsíce s největším počtem narozených chlapců a tři s nejmenším počtem narozených dívek. Spočítal, v kolika měsících daného období se nikdo nenarodil, nikdo nezemřel, nebo se narodili pouze chlapci a pouze dívky. Zjistil třeba, že: *Počet mesiacov, kedy boli pokrstené deti len jedného pohlavia, mal klesajúcu tendenciu – od 88 (1667–1700), cez 78 (1701–1750), 22 (1751–1800) až po osem v posledných dvoch etapách* (s. 110). Podle mého názoru nevyovídá toto zjištění o ničem jiném, než o zvětšující se populaci a tím pádem snižující se pravděpodobnosti tohoto úkazu. Mohl bych též připustit nižší kvalitu matrik ve starších obdobích, ale jiné vysvětlení mě nenapadlo. V předchozím příkladu srovnávání sezonního průběhu narození chlapců a dívek nechápu, kam autor míří. Předpokládá, že určité měsíce jsou vhodnější ke zplodění chlapce a jiné zase ke zplodění dívky? Myslím, že ani dnešní lékařská věda zatím nemá vysvětlení pro vývoj pohlaví u plodu. Netvrdím, že podobný výzkum nemá vůbec žádný smysl, ale autor nikde nevyšvětlil, proč k takovým analýzám přistoupil. Co by podle něho měla podobná srovnání ukázat? Za jistých okolností může být výzkum „na zeleném drnu“ nutným, jelikož schází metodologický návod, a někdy i přínosným, protože badatel nezasazený striktní metodikou hledá zákonitosti v problémech, v nichž by je odborníka ani nenapadlo hledat. Když John Graunt v 17. století zkoumal seznamy zemřelých, musel svým současníkům připadat jako podivín, protože se snažil najít neznámé kvantitativní vztahy v procesu rození a umírání,¹¹ což přece řídil sám Bůh. Mohl v tom být rád, ale jen Boží, lidskému tvoru nedostupný. Ostatní možnosti nepřicházely v úvahu. Možná existují neznámé kvantitativní vztahy v sezonním rozložení porodů chlapců a dívek, ale zatím je nikdo nedokázal určit a Libor Bernát se ani nepokusil své výsledky srovnat a zhodnotit.

7) *Tabulkové a grafické zpracování*. Z výše zmíněných výtek již částečně vyplynulo, že k některým hodnotám jsem se musel vyjadřet ve smyslu pravděpodobnosti, protože své tvrzení jsem nemohl opřít o přesná

⁹ KOHÚTOVÁ, M.: Vývoj obyvatelstva vo farnosti Radošovce na Západnom Slovensku v 2. polovici 17. storočia. *Demografie* 22, 1980, č. 2, s. 102.

¹⁰ KOHÚTOVÁ, M.: *Vývoj obyvatelstva na Slovensku*, s. 32.

¹¹ PAVLÍK, Z. – RYCHTAŘÍKOVÁ, J. – ŠUBROVÁ, A.: *Základy demografie*. Praha 1986, s. 31.

data. Práci schází základní demografické vyjádření dat – tabulky. Nelze v ní nalézt zejména souhrnné tabulky pro jednotlivé roky. U řady grafů schází doplňující tabulky nebo alespoň hodnoty. Často byly tabulky a grafy voleny nahodile. Na příklad všude byly použity pro sezonnost grafy, jen na s. 32 byla vložena pouze tabulka a v některých případech byl zase použit graf s tabulkou. Posledně jmenovaný případ je nejvhodnější, ale bohužel se vyskytoval zřídka. Data jsou tedy často neznámá, a tudíž je nelze použít ke komparaci.

Libor Bernát neměl lehkou úlohu. Dosavadní stav historickodemografického výzkumu na Slovensku je zatím na poměrně nízké úrovni a zcela schází metodologický podklad. Skripta Márie Kohútové vyšly o rok později než Bernátova kniha a stejně nepřinášejí příliš podrobný návod, jak postupovat při historickodemografickém výzkumu. Do svědomí by si možná mohli sáhnout oba recenzenti této knihy, dr. Milan Majtán a dr. Karol Janas. V práci je totiž i řada nepřesností formálního typu, např. dvakrát zopakovaný text, chybná data atd. Asi je to tím, že třeba dr. Majtán se zřejmě specializuje na výzkum osobních jmen a Libor Bernát vyšel z podobného „podhoubí“. Právě v kapitole *Priezviská v Dubnici nad Váhom v 19. storočí* se Libor Bernát asi nejvíce našel a odtud zřejmě pramení jeho původní zájem o matriky jako pramen. Udělal rozbor příjmení a jmen nalezených v dubnických matrikách a všechna příjmení pak sestavil do tabulky podle abecedy.

Nevěnoval jsem zatím pozornost jediné kapitole, a to záznamům o biřmovancích v matrikách z let 1730

a 1797. Autor v této kapitole tabulkově vypsal biřmovance z Moravy. Rád bych upozornil na poměrně častou přítomnost zápisů křtů, sňatků nebo i pohřbů osob z Moravy v místních matrikách (někdy i z Čech). Zmínila to již Mária Kohútová, která psala hlavně o sňatcích obyvatel Moravy v západoslovenských farnostech. Zdůvodňovala je nemožností zaplatit vrchnosti za povolání sňatku.¹² Většina záznamů v dubnických matrikách se týkala obyvatel sousedního Valašska (Valašské Klobouky, Brumov, Lideč atd.).

Přes velmi kritické zhodnocení knihy Libora Bernáta bych rád vyzvedl, že jeho práce může mít i pro české demografy svůj přínos. Farnost Dubnica nad Váhom se nacházela poblíž hranic s Moravou a její demografický vývoj se dosti podobal situaci v českých zemích. Bohužel si český badatel musí určité ukazatele buď sám vypočítat, je-li to vůbec možné, nebo alespoň odhadnout tendence, což se v řadě případů dá. Tato studie je v zásadě průkopnická a můžeme být vděční i za snahu přinést určité analytické informace o populačním vývoji na Slovensku. Musím ocenit odvahu Libora Bernáta, že se do takové práce pustil. Věčná škoda, že nebyla zpracována s užitím lepší metodiky, a rozhodně autorovi doporučuji, aby nikdy nezapomínal připojit tabulky základních hodnot. Tabulka je pro demografa nepostradatelným zdrojem informací.

Radek Lipovskí

12 KOHÚTOVÁ, M.: Vývoj obyvatelstva ve farnosti, s. 102.

Zprávy o literatuře

JUROK, Jiří a kol.: *Nový Jičín*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, 396 s. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-078-4.

Přestože moravské Kravaňsko patřilo k regionům s velmi dlouhou tradicí vlastivědné práce, Nový Jičín, městské centrum s bohatou historií, dosud postrádal moderní syntetický obraz svého vývoje. Starší zpracování dějin města z nejrůznějších příčin – ať jazykem, koncepcí, či poplatností době vzniku – již zastarala, novější práce s důrazem na obrazovou část naplňuje pak spíše reprezentační úlohu. Nově vydaná kniha, připravená šestičlenným autorským kolektivem (vedoucí Jiří Jurok, Tomáš Baletka, Renata Kačková, Nina Pavelčíková, Jaromír Pavlíček, Jiří Urbanec), tak vyplňuje citelnou mezeru.

Výhodou při přípravě díla bylo, že se autoři mohli opřít o *výsledky dlouholeté badatelské práce generace českých i německých badatelů* (Úvodní slovo, s. 9), ale zároveň využít i vlastního výzkumu, vyplývajícího ze zaměření své vědecké práce a působení na regionálních historických pracovištích, případně při přípravě kvalifikačních prací. To umožnilo autorům vytvořit materiálově dobře založený a většinou proporcionálně vyvážený nástin, představující *zatím nejpodrobnější*

vypsání dějin města (tamtéž). Čtenář má možnost ve 13 chronologicky řazených kapitolách sledovat vývoj od přehledu nejstaršího osídlení a založení města až na práh 21. století, poznávat období rozkvětu, např. v 16. století, kdy se Nový Jičín stává svobodným komorním a poté královským městem, či v etapě průmyslového vzestupu a konstitování občanské společnosti v desetiletích před první světovou válkou, ale i hlubokého úpadku, např. v průběhu třicetileté války. Sympatická je snaha sledovat dění až do současnosti, byť je limitována přístupností archivních materiálů i nedostatkem podkladových studií. Samostatnou část – v podstatě závěrečný exkurz – představuje text literárního historika Jiřího Urbance *Literární Nový Jičín a jeho osobnosti*, sledující místní tradici českého písemnictví s vyzvednutím předních protagonistů, zejména Otakara Bystriny, Karla Dostála Lutinova a v poslední etapě Oldřicha Šuleře. Pro odborného historika těžko přijatelnou absenci vědeckého aparátu, umožňující konkrétní konfrontaci textu s pramenným materiálem a literaturou, vyplývající nejspíše z koncepce ediční řady, supluje *Komentovaný přehled pramenů a literatury* (s. 343–352). Komentář připravený jednotlivými autory pro příslušné kapitoly je

však velmi nejednotný, prameny uvádí jen v některých částech, literatura je někde uváděna bez přesných bibliografických údajů. V navazující části *Prameny a literatura* (s. 353–359) jsou záznamy o pramenech zcela sporadické. Kniha je vybavena jmenným i místním a věcným rejstříkem.

Velmi nepřijemným překvapením pro čtenáře je zejména v první polovině díla velké množství pravopisných prohrěšků a překlepů, které měly být při korektuře práce odstraněny. V některých případech jde též o různé podoby jmen a nejednotnost pravopisné normy (např. s. 97 – Půchov, s. 100 – Půchov; s. 136 – P. Georg Molitor, s. 137 – P. Georg Molitoris; s. 165 – národní gardy i Národní gardy; s. 172 – Židy, s. 173 – židy aj.). V některých případech chyby a nepřesné formulace vedou k naprosté změně významu a zavádějícímu porozumění (např. s. 265: *Když v červnu 1941 přepadl nacistické Německo tehdejší Sovětský svaz [...]*; s. 347: *K poněmčování města v tomto období nejvíce přispěl A. Turek [...]*). Upozornit je třeba i na drobné nepřesnosti, např. Pestalozzi nebyl maďarským, ale správně švýcarským pedagogem (s. 277), jméno opavského muzejního pracovníka mělo podobu E. Šefčík (s. 347). Redakce měla také odstranit rozdílné údaje a překrývání textu hlavně na švu částí dvou autorů (např. s. 96 a 99; s. 272 a 273; s. 162 – volský pohon žentourou, s. 173 – pohon oslí silou aj.). Je též třeba upozornit, že u většiny tabulek (od s. 171) schází uvedení pramene, z něhož byla data získána.

Přes tyto prohrěšky, jimž měla pečlivější redakce zabránit, rozšiřuje kniha možnosti poznání minulosti regionu a především města a snad naplní očekávání autorů, že si najde své čtenáře zejména mezi občany *Nového Jičína a jeho okolí*.

Lumír Dokoupil

LISOVÝ, Igor – VELLAS, Georgis: *Αρχαιοτητα : Επανασταση : Τυχη* [*Starověk : Revoluce : Osud : O třech světových badatelích o dějinách a kultuře antického starověku, které ovlivnila ruská říjnová revoluce (M. I. Rostovcev, J. Kordatos a A. F. Losev)*]. Ostrava – Athény : vl. nákl., 2012, 158 s. ISBN 978-80-260-1415-7.

Třebaže Řecko je nezpochybnitelnou kolébkou nejen antické, ale celé evropské civilizace, současná spolupráce mezi řeckými a českými badateli v oboru věd o antickém starověku je minimální. O to větší uznání si potom zaslouží dílo, díky němuž nemůžeme toto neradostné konstatování absolutizovat zcela. Tím dílem je publikace autorů Georgise Vellase a Igora Lisového *Starověk : Revoluce : Osud*. Oba autoři jsou známí tím, že se krom vlastního badatelské práce v oboru systematicky věnují nevďěčnému sice, leč nanejvýš potřebnému a záslužnému dokumentování historie a vývoje vědy o dějinách antického starověku – a to jak v řeckém a českém, tak i celoevropském kontextu. Publikace je věnována tvůrčím osudům tří světových badatelů věnujících se dějinám a kultuře antiky, rusko-amerického historika a archeologa Michaila Ivanoviče Rostovceva (1870–1952), řeckého politika

a historika Janise Kordatose (1891–1961) a ruského klasického filologa a filozofa Alexeje F. Loseva (1893–1988).

Název knihy zní poněkud provokativně. Každý z uvedených badatelů přijal ruskou říjnovou revoluci v souladu se svými vlastními a podstatně odlišnými světovými názory, což zanechalo podstatný vliv na kritické hodnocení jejich vědecké činnosti. První z uvedených badatelů ihned po revoluci emigroval z Ruska do USA, a tím se razantně distancoval od marxismu. J. Kordatos kromě toho, že se jako historik zabýval odbornou badatelskou činností, byl také jedním ze zakladatelů Komunistické strany Řecka, čímž otevřeně vyjádřil svou přízeň komunistické ideologii. Třetí badatel, A. F. Losev, prožil osud vězně proslulého Bělorom-kanálu, svou zálibu v antice však neopustil ani poté, co přišel o zrak (mnohé ze svých posledních publikací doslova nadiktovano).

Esej o M. I. Rostovcevi pochází z pera I. Lisového, o J. Kordatosovi píše G. Vellas a esej o estetických bádáních A. F. Loseva napsali oba autoři monografie spolu. Za základ eseje o M. I. Rostovcevi si autor zvolil své dvě dřívější publikace v češtině, na které bych čtenáře odkázal (viz *Z dějin vědy o antickém starověku*, 1: Antická civilizace v obraze vědeckého a uměleckého zpracování. Praha 2004, s. 17–30; *Fata volentem ducunt : Poznámky k portrétům významných východoevropských badatelů o dějinách antiky*. Ostrava 2010, s. 28–46). Základem druhého eseje o J. Kordatosovi je část monografie, již publikované G. Vellasem, na niž již reagovaly *Kultúrne dejiny* (1, 2010, č. 2, s. 298). Esej o A. F. Losevi strukturálně poněkud vybočuje z linie prvních dvou portrétů. Autoři knihy si zvolili pouze jednu rovinu bádání – výklad jeho názorů na antickou estetiku v jejím chronologickém vývoji, což je velmi poučné. Nutno však poznamenat, že jestliže esej o M. I. Rostovcevi nabízí konkrétní přehled základních bodů jeho života a díla a jsou v něm velmi bohaté odkazy na současnou světovou literaturu, esej o J. Kordatosovi by si žádal poněkud konkrétnější analýzy názorů badatele v kontextu celoevropské historiografie. Není naznačeno, co z Kordatosových idejí bylo dále přejato a dosud se projevuje v současné jak řecké, tak evropské vědě.

Závěrem můžeme s potěšením konstatovat, že monografie I. Lisového a G. Vellase je zdařilým experimentem a důkazem možnosti kvalitní spolupráce řeckého a českého badatele i v době nejednoduchého vývoje současného Řecka. Český čtenář však o základní informaci přišel, přestože kniha je etablována jako publikace vydaná vlastním nákladem v Ostravě i Athénách. Nezbyvá tedy než doufat, že v dohledné době se zaslouženě dočká i své české verze. Zasloužila by si to jak publikace samotná, tak osobnosti, o nichž pojednává. Osobnosti v kontextu vývoje věd o antickém starověku nanejvýš významné, v českém prostředí však namnoze z důvodů ideologické předpojatosti minulé i současné doby (anebo jen obvyklého nezdvornilého nezájmu?) opomíjené.

Lubor Kysučan

VAŇKOVÁ, Jarmila: *Rímske reálie pre právnikov*. Druhé prepracované a doplnené vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2010, 420 s. ISBN 978-80-8078-302-0.

Vydavateľstvo Iura Edition pôsobí na slovenskom knižnom trhu už od roku 1993 a zameriava sa najmä na vydávanie právnickej a ekonomickej odbornej literatúry. V roku 2003 sa v rámci svojej činnosti rozhodlo obohatiť knižný trh o učebnicu s témou rímskych reálií, ktorá vzišla z pera Jarmily Vaňkovej. Učebný text sa stretol s obrovským záujmom v radoch študentov vysokých škôl, pretože posledné slovenské vydanie rímskych reálií ako celku od autorskej dvojice Ján Janovjak – Július Špaňár (*Život a literatúra v antickom Ríme*. Bratislava 1969) boli prakticky v tom čase už nedostupné. Reálie od Vaňkovej sa tak krátko po ich uvedení začali využívať vo vyučovacom procese nielen na právnických fakultách slovenských univerzít. Bolo teda len otázku času, kedy pristúpi vydavateľstvo k ich novému vydaniu.

Hneď na úvod chceme upozorniť, že ide o prepracované a doplnené vydanie, ktoré reaguje na podnety a poznámky študentov k prvému vydaniu. Text je tak doplnený o ďalšie poznatky zo života rímskej spoločnosti, mytologickými príbehmi o bohoch a podobne.

Príručka sa skladá z úvodu, 8 kapitol, krátkych životopisov rímskych osobností, úryvkov o rímskom práve a malého slovníka rímskych reálií. Prvá kapitola sa venuje Rimanom a ich bohom (s. 7–67), ďalej nasleduje výklad o počiatkoch Ríma (s. 69–110), kde sa dočítame o základných politických udalostiach rímskej histórie v čase kráľovstva, republiky a cisárstva. Život Rimanov po podrobenie Grékov je predmetom tretej kapitoly (s. 111–134). V rámci nej sa skúma dom a domácnosť, odev, manželstvo a rodina, zmeny v postavení žien, oslabovanie moci hlavy rodiny, rímske mená a meranie času. Obsah štvrtej kapitoly nazvanej *Duchovný a kultúrny rozmach v 2. storočí pred Kristom* (s. 135–163) tvorí život v meste, hlavné jedlo dňa – cena, zariadenie bytu, umenie a právo, bohatstvo a peniaze, hry, premeny architektúry a myslenia. Život a zmeny v Augustovom storočí sa autorka pokúsila postihnúť v nasledujúcej kapitole (s. 165–183), v ktorej sa pojednáva o interiéri domu, móde, cestách, kuchyni, výchove a vzdelaní.

Ďalšími skúmanými reáliami v období rímskeho cisárstva sú škola a náboženstvo, oheň a voda v Ríme, ráno v cisárskom Ríme, prestavby Večného mesta, trávenie voľného času, kúpele, jedlo a víno, remeslá, nápisy a hry, šperky účesy a voňavky, vidiecke domy rímskej nobility (kap. VI: *Rímska ríša na začiatku konca*, s. 185–245). Posledné dve kapitoly (s. 247–252) prinášajú informácie o úpadku náboženských zvykov za cisárstva a o zániku Ríma.

Takmer tretinu publikácie tvoria jej ďalšie tri súčasti. Životopisy rímskych osobností (s. 253–271), ktoré charakterizujú jednotlivé epochy vo vývoji Rímskej ríše, zahŕňujú jedenásť kratších i rozsiahlejších portrétov (Cato Starší, Cicero, Cato Mladší, Augustus, Plinius Starší, Plinius Mladší, Petronius, Quintilianus, Iuvenalis, Martialis, Marcus Aurelius). Autorka

do príručky zaradila i úryvky o rímskom práve, ktoré uverejnila v latinskom origináli s paralelným slovenským prekladom (s. 274–399). Rozdelené sú do štyroch kategórií: k pôvodu rímskeho práva, k jeho výučbe, k manželskému právu a k rímskym otrokom. Prvé tri kategórie ilustrovala na základe pasáží z Justinianskych Digest, pri poslednej využila spis *De agricultura* od Catona Staršieho. Knihu uzatvára malý slovník rímskych reálií (s. 401–416) a zoznam literatúry (s. 417–418).

Publikáciu odporúčame nielen študentom práva a historických vied, ale sme presvedčení, že by nemala chýbať ani v knižnici žiadneho právnicka a záujemcu o staroveké dejiny.

Tomáš Klokner

DUNKLE, Roger: *Gladiátori : Krutá podívaná ve starověkém Římě*. Překlad Kateřina Novotná. Praha: Vyšehrad, 2011, 358 s. ISBN 978-80-7429-031-2.

Na rozhraní minulého a nastávajúceho století se v Čechách objevilo několik pozoruhodných knížek pro mládež o gladiátorech (Tarnowski, W.: *Gladiátori*. Praha 1993; Junkelmann, M.: *Gladiátori*. Plzeň 2007; Wisdom, S.: *Gladiátori*. Brno 2008), které posléze doplnily dvě skvělé populární vědecké monografie P. Connolyho (*Koloseum : Římská aréna smrti*. Praha 2004) a F. Meijera (*Gladiátori*. Praha 2006). Tuto vynikající řadu publikací doplnila odborná monografie emeritního profesora klasických studií na Brooklyn College v New Yorku R. Dunkleho. Jeho originální titul *Násilí a podívaná* vymezuje docela jasně koncepci knihy: gladiátorství ve svých začátcích jako náboženský rituál spojený s násilím a uzavírající se smrtí, pak předmět zábavy (*panem et circensibus*) i prostor pro intriky politického charakteru (o tom srozumitelně pojednal F. Meijer).

Struktura anotované knihy je vyvážená a skládá se ze dvou logicky vymezených bloků. Autor se nejdříve zabývá kulturními souvislostmi, přesněji řečeno kulturně náboženským aspektem gladiátorských her a zdůrazňuje i jejich význam jako sportovního klání (s. 15–40). Dále se věnuje otázce získávání gladiátorů, jejich výcviku a průběhu her (s. 41–150). V těchto dvou kapitolách se dozvíme o tom, kdo byli dobrovolní gladiátoři (*auktorati*) a císařští gladiátoři, jak a kde se konal jejich výcvik ve školách (*ludus*). Autor nepřešel mlčením ani tak důležitou otázku, jako je cena gladiátorů, s. 67–72 (tuto otázku v české literatuře zkoumal mezi jinými J. Česka v knize *Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu*. Praha – Brno 1959). V dalších svých rozpravách se R. Dunkle věnuje průběhu gladiátorských her (*munus*) tradiční předehrou počínaje a odpoledními zápasy konče. Při této rekonstrukci atmosféry, vzdálené větší části evropské mentality čtenáře nenechá lhotejným informacím o typech gladiátorů, většinou známými ze školních příruček a populárních knih. Zvláštní pozornost si zde zasluhuje pasáže o gladiátorských (s. 120–124) a chování davy, moderním slovem řečeno fanoušků.

Další blok knihy zahrnují otázky věnované dějinám gladiátorských zápasů v době republiky a císařství, zejména za Caesara, poté Nerona, Tita, Domitiana, Traiana a Commoda, a také jejich konci v 5. století n. l. (s. 151–197). Dále se autor zabývá dějinami štvanic v aréně (*venatio*) a také upoutává naši pozornost k proslulému Koloseu, amfiteátru Flaviů (s. 198–266). Konečně nabízí přehled současných filmů inspirovaných historií gladiátorství, včetně posledního dojemného filmu Ridleyho Scotta *Gladiátor* z roku 2000 (s. 267–281). Tento přehled má ve srovnání s knihou F. Meijera podstatně větší záběr a tím značně rozšiřuje naše znalosti, málo známé většinou současníků.

Výše zmíněný a podle mého soudu velmi zdařilý přehled doplňují poznámky s odkazy na prameny a literaturu, bibliografie, rejstřík a černobílé ilustrace, ve srovnání s jinými publikacemi nepříliš vysoké kvality srov. (Weeber, K.-W.: *Panem et circensibus: Massenunterhaltung als Politik im antiken Rom*. Mainz am Rhein 1999). V bibliografii chybí česká vydání, především kniha P. Olivy a V. Olivové *Spartakus* (Praha 1960) a již uvedená monografie J. Češky. Přesto si kniha R. Dunkleho zaslouží velmi kladné hodnocení a přečíst by si ji měl každý začínající historik.

Igor Lisový

MALANIMA, Paolo: *Europäische Wirtschaftsgeschichte 10.–19. Jahrhunderts*. UTB Reihe, 3377. Wien: Böhlau, 2010, 493 s. ISBN 978-3-205-78365-7 (Böhlau), 978-3-8252-3377-8 (UTB).

V užitečné řadě vysokoškolských příruček UTB vyšel s jednoletým odstupem od anglického originálu (Leiden 2009) také německý překlad přehledné práce o ekonomickém vývoji Evropy od 10. do počátku 20. stol. Kniha je pozoruhodná tím, že nezávisle na chronologii a geografickém prostoru pojednává o evropském hospodářství z makroekonomického hlediska, sleduje tak především ekonomická hlediska a logiku. První dvě kapitoly se zabývají předpoklady ekonomického vývoje – rozvojem populace a energetických zdrojů předmoderní ekonomiky.

V první kapitole autor konstatuje, že obyvatelstvo Evropy v období 1000–1800 rostlo z cca 30 na 150 milionů, avšak se značnými výkyvy. Už kolem roku 1300 dosáhlo 80 mil., ale epidemie moru v polovině 14. stol. srazila lidnatost na pouhých 50 mil. Pomalým nárůstem populace dosáhlo obyvatelstvo Evropy kolem roku 1600 asi 80 mil., následovaly další úbytky v důsledku třicetileté války a teprve od poloviny 17. století nastoupil soustavný růst, vrcholící kolem roku 1800 na 150 mil. Pokud jde o vývoj energetických zdrojů, má autor za to, že zdaleka nestačil tempu růstu populace. Takže důsledkem byl jejich úbytek, přepočteno na hodnoty per capita. Objevují se sice vedle tradičních zdrojů některé nové, ale jejich význam pro celkovou energetickou bilanci byl mizivý. Teprve přechod k využívání fosilních, minerálních paliv, které se začaly od 16. stol. používat zejm. v severních zemích (Anglie), umožnil radikální vylepšení energetické bi-

lance. Plného rozvoje však nabyl teprve na počátku 19. století, kdy se aplikace fosilních zdrojů energie stala základem dynamického hospodářského růstu.

Další tři kapitoly jsou věnovány rozvoji zemědělského sektoru, řemesel a obchodu. V šesté kapitole autor systematizuje a shrnuje výsledky celkového ekonomického rozvoje. Využití produkce pro konzum, veřejnou spotřebu a investice je námětem kapitoly sedmé. Pozoruhodná je jak svým obsahem, tak metodou zpracování poslední závěrečná kapitola, v níž autor sumarizuje poznatky o předmoderní ekonomice a pokouší se o komparaci s ekonomikou moderní éry.

Pozornost si zaslouží Malanimovy úvahy o urbanizaci. Má za to, že na rostlinných zdrojích energie a na biologických změnách spočívající předmoderní hospodářství v úhrnu nebylo s to dlouho navodit takový stupeň procesu urbanizace, který by umožnil soustředit v urbánních sídlech koncentraci více než desetinu populace. Pokouší se také o periodizaci evropského procesu urbanizace: 1. pomalá urbanizace středověkých měst, přerušena „černou smrtí“ (kolem roku 1300 cca 7,6 %, kolem roku 1400 pokles na 6,7 % populace ve městech); 2. vzestup v 15. a 16. století, čímž bylo dosaženo 11,2 % městské populace; 3. ještě pomalejší vzestup do roku 1800, kdy v Evropě žilo ve městech cca 12,4 % populace. Autor poukazuje na zajímavý jev: zatímco v Británii, Německu, Francii a ve Skandinávii probíhal proces urbanizace intenzivněji, v Nizozemí, v severní Itálii, v Polsku a na Balkáně nastoupil patrný regres. Pokud jde o globální hospodářský růst v přepočtu na hlavu obyvatel, rozlišuje autor v evropských dějinách několik fází: od 10. do 14. století sledává patrný vzestup, dalších pět staletí znamenalo období stagnace a teprve po roce 1820 to, co bychom mohli nazvat moderním hospodářským růstem.

Bez povšimnutí nezůstává u Malanimy ani problém sektorové diskrepance. Předmoderní evropské hospodářství nazývá „dualistickým“ v tom smyslu, že přiměřené pokroky produkce per capita v „malých“ sektorech jako bylo řemeslo/Gewerbe (domácká výroba, manufaktura a továrna) a služby, byly provázeny poklesem produkce per capita v dominantním sektoru – tedy v zemědělství. Vedle ní poukazuje na nemalý význam diskrepance regionální, kdy se v Evropě vytvořila oblast s relativně vyšším (Anglie, Nizozemí) a na druhé straně s velmi nízkým (Francie, Německo a zejm. Španělsko a Itálie) outputem per capita. Autor se také ptá po příčinách nízkého důchodu per capita, který sotva dosahoval existenčního minima. Shledává je mj. v tom, že 85 % úhrnných výdajů šlo na privátní spotřebu (zejm. uspokojování základních životních potřeb), zatímco veřejné konzumní výdaje pokrývaly sotva 5–8 %. Stejně tak nízké, asi 5–10 %, činil podíl výdajů na investice. Všimá si i struktury výdajů na privátní spotřebu – sledává, že cca 70 % mířilo do oblasti výživy, pouhých 30 % muselo stačit na to ostatní: asi 10 % na otop, pachtovné a daně, 10 % znamenaly výdaje na nákupy u místních řemeslníků a u vyšších vrstev pak 5 % na nákup luxusního zboží, které se

vyznačovalo značnou inkarnací vysoce kvalifikované práce, drahými výchozími surovinami, ale rozhodně ne technickými inovacemi. Autor má za to, že jednou z příčin celkové stagnace byla skutečnost, že pouhých 5 % výdajů šlo na nákup investičních statků resp. zboží masově vyráběného manufakturami nebo továrnami.

Práce Paolo Malanimy, odborníka na studium dějin italských měst a nyní ředitele Institutu pro výzkum společnosti středomořského prostoru v Neapoli, je nesporně jedinečným pokusem o globální a syntetizující pohled na evropský hospodářský rozvoj v rozpětí druhého tisíciletí našeho letopočtu. Podobná příručka našim studentům historie citelně chybí. Ne pro faktografii, kterou obsahuje, ale především pro metodicky konzistentní syntézu své koncepcce.

Milan Myška

BRUCKMÜLLER, Ernst (ed.): *Armut und Reich-tum in der Geschichte Österreichs*. Wien – München : Verlag für Geschichte und Politik im Böhlau Verlag, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2010, 238 s. Österreich Archiv. Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde. ISBN 978-3-205-78304-6 (Böhlau), 978-3-486-58942-9 (Oldenbourg).

Úvahám *Marca Blocha* o tom, jak historik volí témata svých prací pod vlivem situace a událostí doby, ve které žije, se dostává v posledních desetiletích stále častěji a častěji potvrzení. Neuvěřitelně rychlý nárůst propasti mezi stále se zmenšující „bohatou“ společenskou minoritou a hrozivě narůstající majoritou „chudých“ oprávněně vyvolává obavu z možné společenské krize. Tento společenský fenomén nachází své místo také v badatelských plánech historiků. Problém „chudoby a bohatství“ je zkoumán v různých časových pásmech, zkoumají se jeho obecné a specifické rysy v globálním, národním i regionálním měřítku. S pozoruhodnými myšlenkami, s inspirujícími podněty pro historiky, přišel již v roce 1998 Jared Diamond (*Arm und Reich. Die Schicksale menschlicher Gesellschaften*. Frankfurt/Main). Jedním z prvních výsledků zkoumání tohoto problému v sousedním Rakousku je sborník studií, který v redakci vídeňského Ernsta Bruckmüllera vyšel před dvěma roky ve Vídni a v Mnichově. Časový rozsah v něm uveřejněných studií sahá od pozdního středověku do počátku 21. století.

Kromě „obálkové“ studie o chudobě a bohatství v rakouských dějinách z pera redaktora, obsahuje sborník devět původních prací. Gerhard Jaritz píše o chudobě ve středověku. Vedle písemných dokladů využívá hojně i středověkých obrazových pramenů a všimá si různých druhů chudoby: jak té nechtěné, určené místem na žebříčku společenské hierarchie, tak té dobrovolné (následníci Krista). Do raného novověku umístil své úvahy Helmut Bräuer, který zkoumá příčiny a projevy chudoby v komparaci Saska a Rakouska. Poukazuje na to, že i mezi chudými bylo rozlišováno, a podle toho k nim přístupováno (důstojní vs. nedůstojní, domácí vs. cizí). Postoje vůči chudým a chudobě byly odlišné v populaci na jedné straně luterského, na druhé straně katolického vyznání. Na

příkladu weitersfeldského špitálu na panství Hardegg v 17. a 18. stol., pro který se dochovala vzácné úplná kolekce pramenů, se pokouší Alfred Damm charakterizovat specifika vrchnostenské chudinské péče v komparaci s městskými špitály. Problematiku chudoby a pauperismu a jejich příčin analyzuje na příkladu Salzburska v pozdním 18. a na počátku 19. stol. Sabina Veits-Falková. Má za to, že na růstu chudoby se podílel pokles pracovních schopností populace ve stáří, četnost dětí v rodinách, tělesný nebo duševní handicap člověka. Nelze pomíjet ani takové události jako neúrody, hladomory, požáry, záplavy apod. Oceňuje rozhodnutí Josefa II. zřízovat při farách farní chudinské nadace.

Základní parametry chudoby se měnily s nástupem industrializace. Enormní nárůst chudých byl způsoben redukcí pracovních příležitostí, které poskytovala protoindustriální produkční zařízení. Jen v Dolních Rakousích, poté, co byla v roce 1801 uvedena do provozu strojní přádelna v Pottendorfu, ztratilo obživu 90 000 domáckých prádláků bavlny. Trvalo poměrně dlouho, než se začaly prozrazovat pozitivní vlivy industrializace ve směru snižování chudoby, ale také omezování prostředků na její zmírňování. Na intenzitu chudoby vykonávalo vliv nejen rozložení bohatství na jednotlivé vrstvy populace, ale také faktory geografické. Platilo, že čím je region chudší, tím má menší možnosti chudobu mírnit. Do tohoto druhého segmentu sborníku se hlásí zejména studie Hanse Stekla o bohatství a chudobě v pozdní fázi vývoje habsburské monarchie. Vychází především ze statistických údajů o přímých daních, odváděných občany státu. Dospívá k závěru, že šanci k tomu, stát se bohatci, skýtalo podnikání zejm. v báňském sektoru, v peněžnictví a pojišťovnictví, dále v dopravě a s větším odstupem pak ve svobodných povoláních. Zjišťuje také nerovnost podmínek v jednotlivých regionech a lokalitách: za nejoptimálnější země pro vznik bohatství pokládá vedle Dolního Rakouska Čechy a Vorarlbersko, z měst vedle Vídně Prahu, Terst a lázeňská města Karlovy Vary a Baden. Poukazuje také na možnost získat cenné doklady o tvorbě bohatství v pozůstalostních spisech a dokládá to sondou do pozůstalostí vídeňských „Ringstraßenbaronen“. Meziválečnou epochou se zabýval Peter Melichar. Registruje zejm. v letech 1912 až 1925 značný úbytek bohatých, což vysvětluje důsledky prohrané války a po ní nastoupivší inflace. Jak se meziválečné proměny jako důsledek rozpadu monarchie projevíly v bohatství šlechty, zejm. v tzv. nástupnických státech, zkoumá Gudula Walterskirchen (zrušení šlechtických titulů, pozemkové reformy apod.). Gerhard Melinz učínil předmětem své pozornosti vývoj sociálně-politických strategií rakouských vlád v letech 1920–1938, zejm. pokud šlo o pokusy nových opatření v zabezpečení proti rostoucí nezaměstnanosti v pozdních dvacátých letech.

Historika současných dějin jistě zaujme a snad i mu dá podněty k novým pohledům na soudobou epochu stať Martina Schenka s názvem *Chudoba v Rakousku – rozpílená svoboda*. Vychází z konstatování, že v roce

2007 žilo v Rakousku 420 000 (tj. 5 % populace) akutně chudých obyvatel, tedy asi nejméně v dějinách země vůbec. Chudoba ovlivňuje jejich špatné bydlení, horší zdraví, redukuje sociální kontakty, zmenšuje šanci jejich dětí na vzdělání atd. Jen polovině z nich se dostává sociální podpory, jsou vystaveni byrokratickým šikanám. Chudoba tak dostává podobu nejen nedostatku statků, ale i nedostatku svobody.

Anotovaná práce představuje velmi inspirativní knihu, zejména pro českou historickou obec, která pro průměru zájmu o dějiny elit zdatně pracuje na vytváření zkrleslé optiky našeho národního vývoje.

Milan Myška

KOHÚTOVÁ, Mária: *Vývoj obyvatelstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*. Trnava : Trnavská univerzita 2010, 68 s. Vysokoškolské učebné texty. ISBN 978-80-8082-349-8.

KOHÚTOVÁ, Mária: *Hospodárske dejiny Slovenska v novoveku*. Trnava : Trnavská univerzita 2010, 73 s. Vysokoškolské učebné texty. ISBN 978-80-8082-350-4.

V roce 2010 vydala Filozofická fakulta Trnavské univerzity v Trnavě dvě vysokoškolská skripta Márie Kohútové. Autorka je dobře známa i českému vědeckému prostředí jako odbornice na hospodářské a sociální dějiny se specializací na historickou demografii.

První text s názvem *Vývoj obyvatelstva na Slovensku v 16. a 17. storočí* má poněkud zvláštní skladbu, což bylo patrně přizpůsobeno přednáškové činnosti autorky. Polovina učebního materiálu má všeobecný charakter a slouží k základnímu vstupu do problematiky historické demografie. Přináší historický vývoj zájmu o populační otázky, popis hlavních pramenů předstatistického a protostatistického období a vysvětlení základních pojmů včetně stručného metodologického vstupu. Druhá polovina se více vztahuje k názvu učebního textu, protože přináší stručný nástin přirozené a mechanické změny obyvatelstva v daném období, ne však celé Slovenska, nýbrž především západní části. Autorka založila tuto část na svých výzkumech obyvatelstva farnosti Radošovce a na jednotlivých výpočtech částečně představila práci historického demografa. Úvodní vstup do studované problematiky je sice možná až příliš postaven na příručce Eduarda Maura *Základy historické demografie* (Praha 1978), zejména kapitola věnovaná základním pojmům historické demografie, a analytická část nepostihuje celé Slovensko, přesto jako učební text nepochybně publikace M. Kohútové splňuje svůj účel a vzhledem ke katastrofálnímu nedostatku teoretických a metodologických návodů k oboru historické demografie na Slovensku představuje i jakýsi postupný krůček ke zlepšení této nepříznivé situace. Pro českého badatele by mohla být zajímavá především kapitola o pramenech, které se v Uhersku vyvíjely přece jen trochu jinak než v českých zemích.

Druhá příručka s titulem *Hospodárske dejiny Slovenska v novoveku* je stručným přehledem vývoje nejvýznamnějších hospodářských odvětví na Slovensku od

16. do první poloviny 19. století. I v otázce hospodářských dějin má autorka co říci, neboť se této problematice věnovala a společně s Jozefem Vozárem († 2010) vydala poměrně nedávno publikaci kolektivu autorů s názvem *Hospodárske dejiny Slovenska 1526–1848* (Bratislava 2006). V úvodní kapitole autorka načrtla význam hospodářské činnosti člověka, faktory geografického prostředí a populačních zdrojů. Následně stručně nastínila vývoj názorů na hospodářské dějiny, který do značné míry postavila na českých příručkách.¹ Slovenské historiografii věnovala bohužel jen dva odstavce, v nichž paradoxně uvedla jediné jméno – Witold Kula, jenž měl nepochybně vliv na vývoj marxistických hospodářských dějin na Slovensku. Mária Kohútová rozdělila hospodářské dějiny příznačně pouze do tří kapitol – zemědělství, řemesla a obchod, hornictví. Žádné další odvětví do svého výčtu nezaražila. Největší prostor věnovala zemědělství, při jehož popisu nejdříve zhodnotila zemědělskou literaturu 16.–19. století, a pak se zabývala hlavními aspekty tohoto odvětví pro období 16.–17. století a 18.–19. století. Na závěr autorka připojila sice nevelký, ale zajímavý soupis měr a vah, v němž se objevily např. plošné míry „lúka na voz sena“ nebo „vinohrad na 1 kopáča“. Jen pro zajímavost, „voz sena“ představoval asi 650 kg sena.

Obě práce jsou sice jednoduchými a stručnými učebními texty a Mária Kohútová je ani jinak neprezentuje, ale česká historická obec o nich může mít alespoň povědomí, protože přináší základní informace o slovenské literatuře v daných oborech, resp. o pramenech.

Radek Lipovskí

JAGNEŠÁKOVÁ, Mária – ONDŘEKA, Zbyšek (ed.): *Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení / Kurucké války a jejich odkaz v historii, kultuře a umění*. Dolný Kubín – Český Těšín : Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubine Muzeum Těšínska, 2012, 176 s.; ISBN 978-80-89564-00-2 (Oravské múzeum P. O. H. v Dolnom Kubine), 978-80-86696-22-5 (Muzeum Těšínska).

Začátkem září minulého roku se na Oravském hradě uskutečnilo odborné sympóziem na téma kuruckých válek a ve skoro neuvěřitelně krátké době, o několik měsíců později, již spatřil světlo světa i příslušný slovensko-český sborník. Jedenáct autorů, poněkud spjatých s pořádatelkami a posléze publikací vydávajícími institucemi (Oravské muzeum v Dolnom Kubine a Muzeum Těšínska v Českém Těšíně), se v něm zaměřilo v různých úhlech pohledu na události spojené s těmito zatím v české historiografii nepřiliš reflektovanými vojenskými konflikty druhé poloviny

¹ HAVRÁNEK, J. – MYŠKA, M. – PACLÍK, J.: *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1967; JINDRA, Z. – SVÁTEK, F. – ŠTAIF, J.: *Úvod do studia hospodářských a sociálních dějin*, 1: O předmětu bádání, genezi a historiografii oboru. Praha 1997.

17. a počátku 18. století, jimiž byla vedle současného Slovenska zatížena zvláště východní Morava.

Jen zdánlivě se tématu vymykal příspěvek Jiřího Hofmana o pozapomínaném vojenském teoretikovi přelomu 16. a 17. století Janu Jakubu Wallhausenovi, jelikož nastínění tehdejších uherských bojišť v jeho díle je jistě vhodným úvodem pro jinak úžeji zaměřený sborník. Obecná charakteristika, tentokrát habsburských armád v pojednávaném období, se stala předmětem zájmu i Tomáše Kluberta, který ji doprovodil velice názorným obrazovým materiálem a tabulkami. Dopadem kuruckého povstání roku 1672 na hornouherská královská města, primárně Bardejov, Sabinov a „svůj“ Prešov, se zabýval Peter Kónya; podobnou tematiku, ale z druhé strany hranice a s vpádem roku 1680, si zvolila Lenka Vašutová, barvitě vykreslující situaci ve městech hukvaldského panství, z nichž nejcitelněji byl postižen Frenštát pod Radhoštěm. Zcela konkrétní je i David Pindur, líčící obsáhle a velmi přínosně průběh, důsledky a ohlasy kuruckého vpádu do Bilska (dnes polská Bielsko-Biala) v roce 1682. Zuzana Lopatková ve svém příspěvku pojednala závěrečnou fázi kuruckých válek, probíhající pod taktovkou Františka II. Rákócziho souběžně s válkami o španělské dědictví, teritoriálně se přitom omezila na širší okolí Bratislavy. Jakým způsobem se snažila kuruckým vpádům do dědičných zemí zabránit habsburská strana, osvětlil na příkladu moravských a slezských hranic Jan Al Saheb. Na jeho studii pak vhodně navázal Martin Krůl s příspěvkem o opevnění uhersko-slezské hranice, vyzdvihujícím význam dodnes dobře dochované jablunkovské Velké šance. Sumarizující charakter (jenž je ovšem pro nezasvěcené přehledným nástínem celých válek) má bohatě ikonograficky doprovázený text Martina Chmelíka o kuruckých vpádech na Oravu napříč jednotlivými povstáními. Recepti válek prostými oravskými poddanými se pak ve své sondě pokusila zachytit Iveta Floreková. Na závěr nechýbí ani reflexe kuruckého hnutí v lidových písních z pera Eleny Beňušové.

Vázaná kniha s kvalitními studiemi i atraktivní obálkou má rozhodně předpoklady stát se platformou pro další výzkum kuruckých válek, ať již ve slovenském či českém prostředí. Uškodila jí trochu snad jen jediná věc (kvůli spěchu s vydáním?) – absence důslednější jazykové redakce, která by, přinejmenším u českých příspěvků, eliminovala větší množství překlepů, gramatických chyb a stylistických přešlapů. A možná i tisíkařských šotků, kteří způsobili, že některá slova, ba celé věty, splývají v jeden celek.

Jan Kilián

SIEMASZKO, Nikolaus Olaf: *Das oberschlesische Eisenhüttenwesen 1741–1860 : Ein regionaler Wachstumssektor.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2011, 412 s. + CD. Regionale Industrialisierung, 6. ISBN 978-3-315-09880-9

Dizertace N. O. Siemaszka je jedním z nejnovějších výstupů dlouhodobého projektu Institutu pro hospodářské a sociální dějiny univerzity v Kolíně n. R. (ved.

projektu prof. dr. Toni Pierenkemper).² Předmětem zájmu autora je Horní Slezsko a v něm v raných fázích industrializace dominantní sektor hutnictví železa. Sleduje komplexně jeho rozvoj od poloviny 18. století, kdy se původně roztržštěné, na bázi dřevouhelných manufakturních technologií založené hutnictví železa, převážně provozované šlechtickými podnikateli, začíná měnit v moderní průmyslový sektor. Hutnické technologie průmyslové revoluce v Horním Slezsku sice zakotvily v porovnání s okolními montánními revíry relativně brzy, ale jejich akvizice zejm. v podnicích, provozovaných privátním kapitálem, postupovala pomalu a jejich převaha nastoupila teprve kolem poloviny 19. století. Autor má za to, že tento zdoluhavý postup byl způsoben m. j. nedostatkem kapitálu, potřebného k celkové modernizaci odvětví, a že podnikatelé se spokojovali s dílčími technologickými melioracemi, které stále ještě představovaly určitou potenciální produkční rezervu (slabé parní stroje, dmýchání ohřátého větru do vysokých pecí apod.). Obtížné bylo také přizpůsobování technologie výroby surového železa v koksových vysokých pecích specifické kvalitě hornoslezského uhlí, takže levnější a snadnější bylo nadále užívání dřevouhelného paliva, protože zásoby dříví na dominiích hornoslezských magnátů byly dosud bohaté.

Jako příčinu spuštění první koksové vysoké pece v Antonínově huti hraběte Henckela von Donnersmarck shledává v potřebě kapitalizovat přebytek uhelné těžby v jeho uhelných dolech, podobně jak tomu bylo u ostatních šlechtických podnikatelů, kteří v hutnictví železa, založeném na dřevouhelných technologiích, shledávali možnost kapitalizovat nevyužité lesní bohatství. Takto nastavená moderní technologie ovšem měla šanci prosperovat pouze v tom případě, že se mohla integrovat do předmoderního výrobního způsobu. Pokud šlo o následné fáze železářské produkce, má autor za to, že i zde se projevvalo značné zpoždění za jinými železářskými oblastmi Evropy, a že daleko lépe se vedlo introdukci nových technologií v privátním než ve státním železářském sektoru. Zejména ve srovnání s nároky, jaké kladla na hutnictví železa intenzivní výstavba železnic, jeví se vývoj tohoto sektoru jako zcela nepostačující a nevyhovující pro stránce ekonomické efektivity i kvality polotovarů i finálních výrobků. Ve státním podnikatelském sektoru rozpětí mezi introdukcí koksové vysokopečnické technologie a pudlováním představovalo téměř půl století: první státní pudlovna byla totiž založena a zprovozněna ve čtyřicátých letech 19. století (Alvenslebenhütte). Charakteristickým rysem státem provozovaného hutnictví železa v Horním Slezsku bylo tedy dlouhodobé soužití moderních a tradičních technologií. Siemaszko

² Srov. PIERENKEMPER, T.: Zur wirtschaftlichen Entwicklung ostmitteleuropäischer Regionen im 19. Jahrhundert. In: TÝŽ (Hg.): *Regionen und Regionale Industrialisierung : Zur wirtschaftlichen Entwicklung ostmitteleuropäischer Regionen im 19. Jahrhundert.* Aachen 2009, s. 7–13.

shledává příčiny ve státní hospodářské politice, která se spokojovala s tím, že v koksových pecích bylo možné vyrábět levné surové železo jako surovinu pro zastaralé zpracovatelské provozy (zkujňovací výhňe apod.). Teprve možnost vstoupit na trh s výrobky, potřebnými pro stavbu železnic, se toto zaměření státní hospodářské politiky měnilo. Stát ovšem zasahoval do železářské produkce také jinými cestami: ochrannými cly (např. litinové zboží z hlívicke hutě), levným uhlím ze státních dolů apod. Tak se vytvořila situace, kdy státní hospodářská politika preferovala státní podniky a znemožňovala nebo ztěžovala konkurenci podnikům soukromého kapitálu. Státní hutní podniky se načas staly „vzorovými“ podniky a jejich vzor byl následován hutěmi soukromých podnikatelů. Okolnosti, které autor analyzoval a závěry, ke kterým dospěl, stavějí otázník nad rozšířenou a obecně akceptovanou tézí o významu státních hutních podniků pro ekonomický růst. Zdá se, že byl daleko menší, než se zatím mělo za to, a že podceňování modernizačních politiky soukromých investorů nebylo jen okrajovou záležitostí.

Práce se opírá o poměrně bohatou starší literaturu tématu. Autor měl k dispozici i mimořádně soustavně dochovanou technickou a ekonomickou dokumentaci vývoje montánního průmyslu v Horním Slezsku, díky neuvěřitelně bohatému fondu Oberbergamt Breslau (Vysoký báňský úřad ve Vratislavi) i několika fondům šlechtických podnikatelů (např. fond knížat Hohenlohe-Ingelfingen). Vzácné obsáhlé jsou i tištěné statistiky, až už státní nebo privátní provenience.

Protože jsem se před lety zabýval obdobnou problematikou pro hutnictví železa na Moravě a ve Slezsku ve fázi jeho vývoje od předmoderního stádia k technologii a ekonomice průmyslové revoluce,³ zdá se mi, že autor přecenil vliv politiky pruského státu na rozvoj tohoto výrobního odvětví. Na Moravě a ve Slezsku absentovalo v tomto období státní podnikání v hutním sektoru. Přesto se zde objevují obdobné vývojové trendy, jako v Horním Slezsku. Také zde fungovalo po několik desetiletí soužití moderních technologií s tradiční technikou manufakturní výroby fáze, které nemělo příčiny institucionální povahy, ale bylo především charakteru ekonomického: provoz dřevohelných vysokých pecí a tradičních rafinačních technologií byl v podmínkách spojení s ekonomikou šlechtického (na Moravě a ve Slezsku i církevního) velkokapitálu ekonomicky výhodnější než introdukce nových technik, což vyplývalo zejména ze specifického kalkulu výrobních nákladů (výdaje na dřevo a dřevěné uhlí, místní železné rudy, dopravu apod.).⁴ Nebylo

by jistě bez významu, pokusit se o komparaci vývoje hutního sektoru v Horním Slezsku a v moravsko-slezském prostoru, k čemuž právě nově vydaná monografie Siemaszkova dává určitý předpoklad.

Milan Myška

HOFINGER, Veronika: *Die Entwicklung der Kulturlandschaft im Gebiet Osoblaha / Hotzenplotz (Mährisch-Schlesien) seit dem ausgehenden 18. Jahrhundert : Sozioökonomische Ausgangsbedingungen, seither eingetretene Veränderungsprozesse und Vorschläge für eine nachhaltige Entwicklungsperspektive.* Kallmünz – Regensburg : Verlag M. Laßleben, 2010, 290 s. + CD-ROM. Regensburger Beiträge zur Regionalgeographie und Raumplanung, 13/2010. ISBN 978-3-7847-6313-2.

Osoblažsko, moravská enkláva v Opavském Slezsku, obklopená od poloviny 18. století ze tří stran Pruskem a od roku 1945 Polskem, patří k dnes ekonomicky, sociálně i kulturně nejproblematictějším regionům České republiky. Novověká historie Evropy několikrát zasáhla nepřiznivě do dějin tohoto mikroregionu. V polovině 18. stol. to byly spory mezi habsburskou říší a pruským královstvím o vedení nové státní hranice, v závěru druhé světové války devastace obcí a města válečnými událostmi, po ní odsun německy mluvící populace a problematické osidlování krajiny novými osadníky nejrozmanitější provenience, kteří jen velmi obtížně hledali nové zakotvení, po „sametové“ revoluci strukturální změny ekonomické, které kraj převážně zemědělský s minimem zdrojů obživy v průmyslu a službách přeměnily v region s vysokou mírou nezaměstnanosti a vysokým stupněm chudoby. Chybí nejen prostředky, ale i politická vůle tuto situaci napravit.

O to více je třeba vítat iniciativu Geografického institutu Řezenské univerzity, který do svých výzkumných plánů zařadil projekt *Evropský park kulturní krajiny Osoblažsko*. Cílem projektu bylo propojení historických, geografických, ekologických, sociálních, kulturních a ekonomických aspektů jakožto předpokladů trvale udržitelného rozvoje. Přitom kulturní krajina je vnímána jako dynamický systém, podléhající permanentním proměnám. Důraz je kladen na multifunkčnost kulturní krajiny. Tato mezioborová analýza ovšem není sledována jako účel projektu, ale pouze jako východisko normativních doporučení pro praxi rozvoje regionu.

Práce má logickou a funkční strukturu, jejíž předností je soustavné propojování teorie s realitou zkoumaného objektu, což, jak zasloučení vědí, není právě úkolem jednoduchým a snadným. Vytváří se tak jakási teoreticko-metodická matrice, která má šanci stát se, samozřejmě při přihlídnutí ke specifickým zkoumaného objektu, hodnou následování. Autorka na prvním místě vymezuje problematiku a zkoumaný region. V další kapitole se věnuje objasnování klíčových pojmů své rozpravy a navazuje na to prezentací teoretických

Pädagogischen Fakultät in Ostrava, 19. Praha 1970, passim.

³ MYŠKA, M.: K otázkám datování průmyslové revoluce ve slezském železářství. *Slezský sborník* 56, 1958, s. 215–230; TÝŽ: Die Haupttendenzen der Entwicklung des mährischen und schlesischen Eisenhüttenwesens (17.–19. Jahrhundert). In: PIERENKEMPER, T. (Hg.): c. d., s. 133–145.

⁴ TÝŽ: Die mährisch-schlesische Eisenindustrie in der Industriellen Revolution. *Sammelschriften der*

konceptů a metodických úvah na téma cest k trvalému a nosnému rozvoji na bázi kulturní krajiny. K jádru problematiky se dostává v kapitolách o konkrétních rozvoje kulturní krajiny Osoblažsko a faktorů, které jej determinovaly. Nesporně cenným, byť v řadě detailů diskutovatelným oddílem je pojednání, shrnující návrhy prostředků a opatření k trvalému, nosnému a integrovanému rozvoji s přihlédnutím k vybraným historicko-geografickým aspektům. Práci uzavírá v němčině i češtině napsaná kapitola *Fazit und Ausblick / Resumé a perspektivy*. Dílo doplňuje pečlivě připravený soupis literatury, v němž jsou na německý úzus poměrně slušně zastoupeny i publikace v českém jazyce, dále soupis edicí a nevydaných archívních ad. pramenů.

Z autorčiných postřehů bych chtěl upozornit alespoň na některé, jež jsou podle mého názoru inspirativní. V první řadě je to konstatování, že *nikdy v dějinách Osoblažska nehrály regionální hospodářské koloběhy a regionální vytváření hospodářských hodnot menší roli než v uplynulých šesti desetiletích*, jinými slovy tedy pokles vytváření ekonomických hodnot v rámci regionu. Nepovažuje to za problém pouze ekonomický, ale i za omezující faktor trvale udržitelného rozvoje, což mělo za následek narušení vnitřních funkčních vztahů. Za prostředek rozvoje ekonomické základny s vyšší potřebou kvalifikované práce považuje rozvoj vzdělávacích nabídek a zpřístupnění zejm. sekundárního vzdělání. Vzhledem k tomu, že jde o periferní příhraniční oblast, doporučuje propojit potenciál endogenního vývoje s kapacitami exogenních vývojových faktorů, tj. s kapacitami sousedních krajů a zapojení do velkoplošných souvislostí, i zahraničních. To ovšem bude realizovatelné pouze za podmínky dobudování dopravní infrastruktury a sladěním aktivit v hlavních oblastech, jako jsou marketing, vzdělání, cestovní ruch apod., a to mezi partnery českými a polskými na komunální a regionální úrovni.

Nelze nepřipomenout, že práce vznikla s podporou bavorského ministerstva pro vědu, výzkum a umění a za přispění Česko-německého fondu budoucnosti a Nadace Ernsta Pietsche. Práce je inspirativní nejen meritum, kterým se zabývá, ale i metodickými postupy a pokusem aplikovat závěry na řešení současné praxe. Je nám líto, že z české strany se Osoblažsku dosud nedostalo takové pozornosti. Jistě by si to tento krásný, přívětivý, ale chudobný region na vlastní zasloužil.

Milan Myška

BROGAN, Hugh: *Alexis de Tocqueville : Prorok demokracie ve věku revoluce*. Překlad Jiří Ogrocký. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, 555 s. ISBN 978-80-7325-251-9.

Pokud se vysloví mezi historiky jméno Alexis de Tocqueville, většina si vzpomene na jeho brilantní práci o Ancien Régime a neméně působivou Demokracii v Americe. O životě tohoto bystrého pozorovatele, který popisoval mnohdy velice trefně svou nedávnou minulost a současnost, však toho mnoho známo

není. Konečně se dostává do rukou českému čtenáři zajímavá práce, kterou britský historik s přestávkami promýšlel v podstatě téměř půl století.

Kniha je určena především vědecké obci. Informace o stycích Tocquevilla s významnými postavami devatenáctého století jsou velice důležité pro pochopení tehdejšího myšlení šlechty, která však nebyla zcela homogenní skupinou, buržoazie i jiných vrstev společnosti. Setkávání Tocquevilla s historiky Guizotem, Thiersem s George Sandovou či úzké vazby s Chateaubriandem jsou pouze malým zpestřením v jeho krátkém, ale velice bohatém životě. Snad jediným nedostatkem pro úplnost obrazu tehdejšího myšlení je absence kontaktů Tocquevilla s nejnižšími vrstvami. Přesto, že tento nadaný šlechtic psal práci o vězeňství, jeho styky s vězni a dotazy, které jim kladl, byly značně stereotypní, což velice snižovalo jejich vypovídající hodnotu.

Práce může i vhodně posloužit ke studiu politických dějin první poloviny devatenáctého století, jelikož autor často zmiňuje nejdůležitější historické události i vztahy tehdejších mocností, přičemž přirozeně klade největší důraz na časté změny ve Francii. Práce je koncipována tak, že může oslovit i laickou veřejnost některými peprnými údaji ze soukromého života mladého Tocquevilla. Velice zajímavé jsou také kapitoly o jeho cestách po USA, Anglii či např. Německu.

Kniha vypráví především o životě, a jakožto detailní biografie nemá jistě na našem knižním trhu mnoho obdobných ekvivalentů. Autor začíná krátkým geografickým popisem oblasti, z které Tocqueville pocházel, podrobně pokračuje v líčení minulosti jeho hlubokých aristokratických kořenů. Poté se může čtenář seznámit se studijními roky, v několika kapitolách s prvními cestovatelskými zážitky mladého šlechtice, dále s jeho politickou kariérou i problémy, se kterými se Tocqueville potýkal jako politik, literát či jako badatel navštěvující archivy a muzea ve Francii a Anglii.

Pro český překlad mám však dvě poznámky. Domnívám se, že originální skromnější název knihy *Alexis de Tocqueville* by českému překladu vyhovoval více. Druhá připomínka se týká jazyka. Pokud čtenář není zběhlý ve francouzském jazyce, může se občas stát, že bude muset sáhnout po francouzsko-českém slovníku. I přes odbornou historickou terminologii, která se mnohdy jednoduše přeložit nedá a často ani nesmí, a přes některé nepřeložitelné výrazy či spojení, je francouzštiny v textu občas nadměrnou. To však v žádném případě neubírá na kvalitě díla a jedná se v podstatě o detail.

Adam Židek

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Secularization and the Working Class : The Czech Lands and Central Europe in the 19th Century*. Eugene (Oregon) : Wipf and Stock Publishers, Pickwick Publications, 2011. 256 s. ISBN 978-1-61097-014-32011.

Zaběhnutá editorská trojka v úvodu knihy poznamenává, že předkládaná publikace si neklade za

cíl vyčerpávající rozbor problematiky sekularizace dělnictva, nýbrž poukazuje jen na některé aspekty problému. Jinak tomu ani nemůže být vzhledem k absenci či nedostatečnosti základního výzkumu. Kniha problémově navazuje na dva předchozí výstupy, jež vyšly v češtině a věnovaly se sekularizaci obecně a sekularizaci venkovského prostoru. Je rozdělena do tří základních částí: metody a mezinárodní inspirace (4 příspěvky), politika a stranická linie (4), respektive případové studie (5).

Miloš Havelka (*Two Trends in the Process of Secularization in the 19. and 20. Centuries*) zaměřuje pozornost na určité souvislosti v přístupech historické sociologie k problému sekularizace. Zdůrazňuje, že koncept sekularizace změnil svůj obsah zhruba v polovině 19. století – do té doby znamenal sekularizaci církevního majetku, pak i sekularizaci myšlení, tedy duchovního majetku (tj. slábnoucí vliv náboženství na způsob myšlení, organizaci společnosti a politiku státu; rovněž proces ekonomické aktivity je zbaven svého dřívějšího náboženského charakteru). Rozlišuje mezi: a) „odcírkevněním“ (de-churching; politické, a institucionální oslabování a sociální izolování církve); b) sekularizací majetku; c) sekularizací v běžném smyslu slova (veřejný život nabývá striktně sekulární charakter a stává se nábožensky neutrálním) a d) „odnáboženštěním“ ve smyslu Weberova *Entzauberung der Welt* (nevyhnutelné podřízení individuálního a sociálního života všeobecnému a dlouhodobému tlaku ekonomické racionality). Havelka dále poukazuje na nejednoznačnost celého konceptu náboženství, tj. na rozdíl mezi kompenzačním konceptem (považuje náboženství za důsledek lidské bezmoci tváří in tvář přírodě a v interpretaci života smrti, vztahuje se ke schopnosti víry usmířit lidskou frustraci světem) a integračním konceptem (vidí ve víře důležitého garanta morálních hodnot a mezilidských vztahů). Havelkova studie dobře plní roli sociologicko-filozofického vstupu do problematiky sekularizace.

Jiří Matějček (*Secularization of the Working Class – The Czech Model*) konstatuje základní problém výzkumu sekularizace dělnictva – nedostatku pramenů. Většina dělnické populace se podle něj stávala nominálními (formálními) katolíky. Využívá paměti Václava Holka a Františka Halase st., na kterých demonstuje vliv socialistické literatury a novin. Konstatuje velké regionální rozdíly mezi severočeským a západočeským uhlerným revírem, kde sekularizace velmi pokročila, a Ostravskem, kde socialisté měli z taktických důvodů větší ohled na náboženské citění lidí přicházejících z Pobeskydí a Haliče, i sektorově rozdíly mezi prostředím velkopřůmyslu (podnikatele náboženství jeho zaměstnanců nezajímalo) a katolickým maloměstským prostředím (tovaryš musel respektovat zvyky v rodině zaměstnavatele). Vidí přímou úměru mezi sekularizací a industrializací, a sice v tom smyslu, že industrializace změnila vzory chování dělnictva zlepšováním materiálních podmínek a působením urbanizace (anonymního prostředí), vzdělání, nových forem zábavy a sociálního zajištění. Předindustriální

společnost potýkající se s nedostatkem zdrojů se mnohem lépe hodila pro ideologii podrobení se vůli Boží.

Jürgen Schmidt (*The Secularization of the Workforce in Germany in the Nineteenth Century*) napsal přehlednou analýzu vývoje a limitů procesu sekularizace dělnictva v Německu od 40. let 19. století do I. světové války. Konstatuje opatrný přístup německé sociální demokracie, jež s ohledem na volební preference zdůrazňovala spíše fakt, že náboženství je soukromou věcí každého člověka, než jeho roli „opia lidstva“. Uvádí údaje o procentuální účasti na přijímání a bohoslužbách a sledává rozdíly generové, sociální i prostředí (město x venkov). Církev stále hrála významnou roli při oslavách individuálních i rodinných událostí. Zajímavý je jeho postřeh o socialismu jako novém náboženství (marxismus jako dogma, strana jako nová církev, shromáždění jako mše). Cenné je autorovo představení německé historiografie k tématu.

Roman Holec (*The Slovak Worker between God and Marx*) na úvod konstatuje religiozitu slovenského prostředí, z čehož vyplývá fakt, že sekularizace se týkala jen omezeného industriálního a městského mikrokosmu. Slovenská sociální demokracie proto zdůrazňovala tradiční křesťanské principy, hlavně skromnost. Až v posledních předválečných letech zůstala své stanovisko v tom směru, že církev prostřednictvím svých nástrojů (klerikalismus a křesťanský socialismus) šíří tmářství a intelektuální zpátečnictví a vždy kolaboruje s vládnoucím systémem. Velmi hodnotný je autorův rozbor mediální polemiky kněze Františka Jehličky s hlasisty a sociální demokracií. Jen křesťanství může podle Jehličky řešit problémy společnosti. Víra musí být základní součástí národního hnutí – pokud Slovinci ztratí víru, ztratí jedinou zbraň proti maďarizaci.

Jiří Malif (*The Anti-Clericalism of Social Democracy and the Secularization of the Working Class in the Czech Lands*) si položil základní otázku: zda a do jaké míry se odlišoval postoj sociální demokracie směrem k náboženství a k církvi od ostatních vrstev a politických táborů ve společnosti. Antiklerikalismus českých liberálů byl podle něj motivován nacionálními pohnutkami, byl povrchní a málokdy se rozvinul do podoby ateismu. V tomto směru se značně odlišoval od antiklerikalismu v sociální demokracii, jež zastávala systematicky kritický a negativní přístup k církvi a náboženství z jiných než národních důvodů – jejím cílem byla celková změna společnosti. Hlavně v severních Čechách se tu a tam rozvinul až do podoby ateismu, byť výstupy z katolické církve se staly masovým jevem až za I. republiky. Malif analyzuje politický program sociální demokracie ve vztahu k církvi a náboženství, jakož i antiklerikální výpady v sociálně-demokratickém tisku.

Podle Pavla Marka (*Catholics and the Issue of Working-Class Secularization*) se katolický tábor soustředil ve své politice spíše na defenzivní, apologetický program izolace a neodpovídal dostatečně na nové výzvy. Marek vidí propast mezi církevními elitami a veřejnými aktivitami farního duchovenstva, jež mělo mnohem blíže k běžnému životu. Konzervativnější

proud v církvi reprezentoval třeba vyšehradský děkan Antonín Lenz, autor protisocialistického spisu. Jeho názory podrobně rozebírané ve studii byly později překonány křesťanskosociálním hnutím. V té době už bylo jasné, že základem aktivit v sociální sféře nemůže být charita. Rovněž Jiří Hanuš (*The Crisis of Identity in the Priesthood at the Turn of the Twentieth Century*) se na proces sekularizace dívá z pohledu katolické církve, byť v tomto případě z těch nejnižších pater. Po odhaluje, jakým problémům čelilo farní kněžstvo, jaké byly jeho dojmy a starosti, jeho názory na církev a stát, sociální a dělnické záležitosti, jak bylo ovlivněno domácími a zahraničními vzory, s jakými problémy se setkávalo ve vztahu ke kněžské identitě. Na příkladu Ladislava Kunteho představuje „kompromisního kněze“, jehož kněžství je určitou maskou, v níž vykonává církevní obřady, zatímco uvnitř má smysl pro kompromis. Kněžstvo před I. světovou válkou rozděluje typologicky do tří skupin, a to na: a) zastánce klerikálního tábora posilující bojem své přesvědčení; b) sympatizanty katolické moderny, kteří však zůstali v řadách církve; c) jedince typu Kunteho cítící neslučitelnost světa se stavem církve, kteří opustili církev, byť tím ztratili zdroj obživy.

Lukáš Fasora (*Secularization and the Working Class's Response to Marxism*) se snaží odpovědět na otázku, nakolik u nás bylo dělnické hnutí marxistické. Srovnávání marxismu s náboženstvím shledává do jisté míry za oprávněné, neboť celé socialistické hnutí bylo budováno spíše na víře v pravdu marxismu než na jeho komplexním chápání (v tomto ohledu je zcela ve shodě s Jürgenem Schmidtem). Naprostá většina členů a sympatizantů sociální demokracie se starala o mzdové záležitosti a permanentní zaměstnání, nezajímaly je otázky sociální emancipace či volebního práva. Na základě analýzy spolkových zápisů, tisku a policejních zpráv ze socialistických schůzí dospívá Fasora k závěru, že ani mezi stranickými funkcionáři nebylo mnoho lidí, kteří by důkladně znali Marxovu interpretaci světa. Kvazimarxistická interpretace funkce církve a náboženství byla vzhledem k mentální a vzdělanostní úrovni dělnictva vhodnější než těžké ekonomické kategorie, jež byly centrálním pilířem Marxovy interpretace světa. Možnost obrany církve v prostředí větších měst navíc zůžena.

Jiří Kořalka (*The Move away from the Catholic Church by Journeyman Cloth Makers in Liberec around the Middle of the Nineteenth century*) se zabývá krejčovskými tovaryši z Liberecka a jejich angažovaností v ateistickém hnutí. Sleduje jejich dvacetiletý boj o povolení bezvěrecké asociace korunovaný úspěchem v roce 1892. Centrálním tématem studie Martina Jemelky (*The Social Democratic Atheist Movement in Interwar Ostravsko*) je činnost prvorepublikové organizace Sdružení sociálnědemokratických bezvěrců. Hlavním zdrojem informací je mu časopis *Volné slovo*. Marie Macková (*The Question of Piety in State Tobacco Factories*) konstatuje, že stát se nezajímal o národnost (obcovací řeč) zaměstnanců tabákových továren a rovněž náboženské vyznání považoval za je-

ch soukromou věc, nicméně garantoval i pro provozy pracující v neděli, že zaměstnanec bude mít jednou za 14 dní čas navštěvovat obřady související s jeho vyznáním. Většinu pracovních sil ve státních tabákových továrnách tvořily ženy, přesněji řečeno mladé dívky. U dělnic lze obecně předpokládat vyšší míru religiozity než u mužského dělnictva, druhá věc je najít důkaz v pramenech. Kristina Kaiserová (*The Influence of Secularization on German Workers' Parties in Northwest and North Bohemia within the Intellectual Milieu of Imperial Germany*) konstatuje sekularizační vlivy vyspělejšího německého prostředí na příhraniční oblasti severozápadních a západních Čech, jež se uplatňovaly prostřednictvím importu publikací a tisku referujícího o sousední zemi. Vlivy zasáhly nejen sociální demokracii, ale i Deutsche Arbeiterpartei založenou v Trutnově v roce 1904.

Josef Šebesta (*The Worker's Song*) vnímá píseň jako sociální kategorii schopnou zachytit široké spektrum dobových sociálních znaků, jež se ztrácejí v pramenech jiné povahy – v tom vidí její význam pro historika. Už v *Nové písni* z roku 1848 se projevují základní směry, které později definovaly boje dělnického hnutí – odpor proti šlechtě, církvi, byrokracii a Němcům. Církev je portrétoována jako jeden z hlavních nepřátel z důvodu napomáhání systému, ne kvůli negativnímu vnímání individuální zbožnosti. Před I. světovou válkou již sekularizační podtóny z dělnických písní mizí, neboť bitva v tomto směru byla již vyhrána. Zbývá jeden nepřítel – vykořisťovatel.

Třetí „sekularizační výstup“ je v anglickém jazyce a je tedy primárně určen pro zahraniční čtenáře – z tohoto ohledu považují za trochu nelogické, že v úvodu knihy není ve stručnosti provedena sumarizace předchozích dvou výstupů. S ohledem na to, kolik cenných informací již editoři k tématu sekularizace shromáždili, se mi úvod knihy celkově jeví jako snad až příliš stručný a skromný. Jako základní představení problému sekularizace v českých zemích z pohledu historika by podle mého názoru výborně posloužil překlad Malířovy starší studie *Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století*.⁵ Takto se zahraniční čtenář nezalý našich reálií bude bez nastínění podrobnějších časoprostorových souvislostí hůře orientovat, hlavně u „regionálních“ studií (Kořalka, Jemelka, Kaiserová).

Autorskému kolektivu se podařilo nashromáždit množství cenných informací doplněných i nadstandardním významem literatury a představením německé historiografie k tématu (J. Schmidt). Za základní postřehy považují ty o problému nedostatku pramenů mapujících sekularizaci hlavně dolních vrstev, o různých nuancích sekularizace, o vlivu industrializace na změnu vzorů chování dělnictva (společnost se už nepotýkala s takovým nedostatkem zdrojů), o sepětí sekularizace a sociálního vzestupu respektive vzdělání, o regionálních rozdílech (pomalejší

⁵ Publikována v FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ, J. [eds.]: *Sekularizace v českých zemích 1848–1914*. Brno 2007, s. 11–24.

sekularizace např. na kulturně zaostalém Ostravsku), o specifických sociálně demokratického přístupu k sekularizaci, a o typologizaci katolického kléru podle postojů k modernizaci.

Pavel Kladiwa

OLTMER, Jochen: *Migration im 19. und 20. Jahrhundert*. München : Oldenbourg-Verlag, 2010, 170 s. Enzyklopädie deutscher Geschichte, 86. ISBN 978-3-57762-5.

V rámci osvědčené edice Encyklopedie německých dějin vyšel pod č. 86 svazek o moderních německých migracích v uplynulých posledních dvou staletích. Jde o užitečný přehled, jehož posláním je poskytnout v první části knihy obecný přehled i problematice moderních migrací na základě starší i nejnovější historické, sociologické a demografické literatury, ve druhé části pak soubor základních faktografických údajů, umožňujících základní orientaci v dané problematice. Teritoriálně je kniha vymezena Německem, zejm. územím Německé říše z roku 1871 a po roce 1945 oběma německými státy. Předností jsou autorovy vhledy také do problematiky dalších germanofonních zemí – Rakouska a Švýcarska. Druhá část knihy je rozdělena do několika kapitol, odpovídajících typu migrací. Pojednány jsou migrace zámožské, vnitrostátní, příhraniční, nucené a konečně i migrace za prací. Není opomenuta ani problematika státní migrační politiky. Zvl. pozornost je věnována migracím v druhé polovině 20. století, tzv. Gastarbeiterwanderungen.

Milan Myška

SCHULAK, Eugen Maria – UNTERKÖFLER, Herbert: *Die Wiener Schule der Nationalökonomie : Eine Geschichte Ihrer Ideen, Vertreter und Institutionen*. Weitra : Verl. Bibliothek der Provinz – Ed. Seiden-gasse, 2009, 252 s. Enzyklopädie des Wiener Wissens, 7. ISBN 978-3-902416-17-9.

Nakladatelství Bibliothek der Provinz se v edici Enzyklopädie des Wiener Wissens (sedmý díl, ed. Hubert Christian Ehalt) zřejmě úspěšně pokusilo shrnout více než stoletou historii vývoje ekonomického myšlení ve Vídni. Text je přehledně rozčleněn do 24 kapitol a výklad je doveden až do nedávné současnosti (Modern Austrian School of Economics). Myšlenkový vývoj je zasazen do širšího vývoje ekonomických teorií, takže kniha sleduje vzestup, pád a nové oživení vídeňské školy.

Text má místy až příliš populární charakter. Velká pozornost je věnována životopisům jednotlivých představitelů, jejich vzájemným vztahům profesním nebo soukromým. Chronologicky je v knize představeno 40 osobností a nechybějí ani odstavce věnované okrajovým představitelům oboru. Odkazy na historicko-spoločenské poměry, v nichž se životy a kariéry jednotlivých představitelů odehrávaly, přispívá k celkové plastičnosti výkladu. Nechybí samozřejmě stručný poznámkový aparát a připojený seznam literatury při-nášá dostatek podnětů pro další studium.

Není sporu o tom, že vídeňská škola významně přispěla k teoretickému vymezení základních ekonomických kategorií a pojmů (hodnota, směna, cena, úrok atd.). Kniha také zachycuje diskuse představitelů vídeňské školy s marxisty, představiteli tzv. německé historické školy nebo zastánci plánovitého hospodářství. Tyto otázky, které byly ve Vídni sledovány, se stávají opět velmi aktuální dnes, kdy dochází k přehodnocení významu ekonomického neoliberalismu, jehož selhání je nepřesně chápáno jako selhání kapitalismu.

Českého čtenáře znovu zaujme početnost osobností vídeňské ekonomické školy, které pocházely z českých zemí. Při četbě těchto údajů je nutno připomenout, že postrádáme i z naší strany hlubší analýzu, jak tyto osobnosti působily na prostředí, z kterého vyšly, a vlastně nic nevíme o tom, kolik studentů z českých zemí (ovšem užívajících německou obcovací řeč) ve Vídni studovalo a jaké byly jejich další osudy. Studenti ekonomie z řad českých Němců nebo Židů dávali často přednost studiu na německých univerzitách (včetně té pražské), ale opět o tom bylo málo publikováno. Je obtížné srovnávat anotovanou knihu s podobnou prací Františka Vencovského,⁶ která je odborněji zaměřena. Přesto je patrné, že obě knihy (a vlastně studium ekonomických teorií) jsou úzce národnostně zaměřené. Kniha není tedy analytickým pohledem, spíše souhrnem, který bude užitečný pro každého, kdo se problematikou vídeňské školy dotkne spíše okrajově. Rozhodně po knize sáhne každý, kdo potřebuje základní informace o institucích, oficiálních i privátních, které se problematikou vývoje ekonomických studií ve Vídni zabývaly.

Tomáš Krejčík

KŘENEK, Libor (ed.): *Jaromír Kalus : U nás doma (Vzpomínky na Čeladnou a na Frenštát)*. Frenštát pod Radhoštěm – Čeladná : Město Frenštát pod Radhoštěm, Obec Čeladná, Veronika, 2011, 132 s. Zlatobýl, 4. ISBN 978-80-903755-6-7.

Zásluhou literárního historika dr. Libora Křenka, CSc., emeritního vědeckého pracovníka Slovenské akademie věd, žijícího na penzi v rodném Frenštátě pod Radhoštěm a záslužně se zabývajícím mapováním kulturní historie tohoto pozoruhodného koutu moravského Valašska, byla utěšeně se rozrůstající knihovna memoárové literatury obohacena o novou položku. Jsou jí paměti Dr. Ing. Jaromíra Kaluse (1898–1987), předního českého zemědělského odborníka a pedagoga, na životní osudy a kulturní aktivity jeho otce – původně tkalcovského tovaryše, později učitele na beskydských málotřídkách v Čeladné Josefa Kaluse (1855–1934). Josef Kalus byl nejenom vesnickým učitelem, ale také významným regionálním kulturním činitelem, spisovatelem a básníkem. Kouzlo memoárů, o kterých zde referujeme, spočívá zejména v mistrném propojení popisu každodenního života vesnického učitele s životem podhorské ves-

⁶ VENCOVSKÝ, František: *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno 1997.

nické společnosti, v níž si svým jednáním a humanitárními počiny dobýval neformální autoritu, ale také úctu. Velká pozornost je věnována Kalusovu kulturnímu a uměleckému působení, kterým výrazně přerůstal regionální rozměr. Udržoval korespondenční i osobní kontakty s celou řadou osobností, které v té době reprezentovaly české kulturní elity: J. V. Sládkem, Z. Wintrem, A. Novákem, R. Svobodovou, B. Benešovou, F. X. Šaldou, P. Bezručem, J. Dostálem-Lutinovem, O. Bystřinou, M. Jahnem, V. Martinkem, s výtvarníky F. Dušou, B. Bartošem, A. Poláškem, J. Kneblem, B. Jaroňkem ad. Na adresu vesnické školy na Prostřední a posléze na Dolní Čeladné doručovala pošta pravidelně literární a umělecká periodika pražských a brněnských vydavatelů, balíky knih prózy i beletrie. Zejm. v prázdninových měsících domácí učitel Josefa Kaluse a jeho taktéž literárně činné manželky, hostila významné osobnosti jak regionálního, tak celonárodního významu, lze-li na trochu povyšenecké třídění již tehdy zavánějící lichým prago-centrismem, vůbec přistoupit.

Beskydská příroda a tvrdý život horalů – zemědělců, dřevorubců, hameráků, formanů mu byly inspirací k několika literárním dílům, ať už v próze nebo v drobných žánrech beletristických, často směřujících i k dětskému čtenáři. Objevována se v pražských časopisech *Malý čtenář*, *Máj*, *Besedy*, ve Vlčkově *Osvětě*, v *Našem Valašsku* a v řadě dalších. Drobná básnická a beletristická díla vycházela nákladem Josefa Hokra, Moravského kola spisovatelů, Ústředí jednot učitelských apod.

Autor vzpomínek na několika místech zamontoval do svého vyprávění úryvky otcovy korespondence, které živě a autenticky podírají svědeckou výpověď. Dokládají, že kromě příznivého ohlasu a podpory ze strany pražské kulturní obce nechyběly ani hlasy, problematizující povyšenecky uměleckou hodnotu díla venkovského autora, který ušel vlastní píli a vrozeným talentem cestu do tkalcovského tovaryše k umělci, pokračujícímu hranice regionu, ve kterém žil a tvořil.

Kniha Jaroslava Kaluse tak podstatně doplňuje obraz života a díla básníka Josefa Kaluse, konkrétně jeho dvoudílné *Vzpomínky* (Přerov 1936, 1937), i monografii Libora Čnězka (*Z hor mne nikdo nevytáká: Čtení o životě a tvorbě Josefa Kaluse*. Frenštát p. R. 2005). Kniha je doplněna obrazovou přílohou a zdařilými grafikami Leopolda Parmy, výtvarníka a člena uměleckého spolku Koliba.

Milan Myška

REIDOVÁ, Anna: *Leningrad: Tragédie obleženého města: 1941–1944*. Překlad Jan Krist. Brno: Jota, 2011, 468 s. ISBN 978-80-7217-947-3.

Napsat vědeckou práci a zároveň čtivé dílo je v historické obci spíše výjimkou. Anně Reidové se to při jejím výkladu o obleženém Leningradu zcela jistě podařilo. Autorka, kromě toho že vystudovala práva a ruskou historii, žila dva roky v Kyjevě, kde pracovala jako korespondentka a ekonomická novinářka pro *Economist* a *Daily Telegraph*. Reidová píše v úvodu

knihy, že jí práce na tématu trvala o něco déle než 872 dní, tedy déle než samotné obležení města. Svůj čas využila, dle mého názoru, maximálním možným způsobem. Navštívila řadu archivů (mimo jiné i archivy v Moskvě a Petrohradu), prostudovala mnoho literatury a nezapomněla při svém výzkumu ani na deníky a zápisky lidí, kteří byli po dobu obležení uzavřeni v Leningradě. S některými měla to štěstí ještě rozmlouvat. Autorka tak nechává promlouvat očité svědky ze strany ruské i aktéry ze strany německých okupantů.

Kniha popisuje všechny důležité momenty před okupací i po ní. Jádrem jsou však osudy lidí, kteří se snažili přežít v uzavřeném prostředí více než dva roky při nelidských a nedůstojných podmínkách. Celá práce je prolnta jakoby paralelním výkladem osudů jednotlivců a zároveň je nemalá pozornost věnována vztahům sovětské moci k běžným občanům SSSR. Bez povšimnutí nezůstaly ani vzájemné vztahy vedoucích funkcionářů Sovětského svazu. Čtenář se tak může dozvědět cenné informace o osobnostech Stalina, Ždanova, Molotova, Žukova atp. Velkou předností je také to, že autorka předkládá knihu, ve které popisuje každodenní život obyvatelstva v Leningradě. Nezapomíná snad na žádnou okolnost, která by pomohla čtenáři vžít se do této strastiplné části ruských dějin. V jedné kapitole je popsáno stravování obyvatel, v další kanibalismus, o kterém se také díky sovětské cenzuře dlouho mlčelo, další kapitola je věnována evakuaci přes Ladožské jezero a v jiné části knihy je líčeno stěhování cenností z Ermitáže. Nesmírně zajímavé jsou také kapitoly týkající se kulturního dění. Autorka vypráví životní cesty Anny Achmatovové, Michaila Zoščenka či Dmitrije Šostakoviče (především se spojitosti s tzv. Leningradskou symfonií). Závěrečné kapitoly jsou věnovány poválečným osudům některých přeživších Leningradanů a výpočtu obětí. Práce je samozřejmě vybavena poznámkovým aparátem a rozsáhlou bibliografií.

Obdivuji píli a literární um autorky a také fakt, že jde zcela odlišnou cestou než mnoho tzv. vědců na západě, kteří pouze vytvářejí z deseti knih jedenáctou, bez toho aniž by se dotkli primárních pramenů, tj. navštívili archiv nebo vyslechlí dobová svědectví.

Adam Židek

FELTLOVÁ, Marina – LIPUS, Radovan (eds.): *Ostravské příchody: Příběhy, osudy, cesty*. Ostrava: Repronis, 2011, 281 s. + CD-ROM. ISBN 978-80-7329-265-2.

Kniha Ostravské příchody vznikla v rámci ostravské kandidatury na evropské město kultury. Nápad vytvořit sbírku vzpomínek o příchodech do Ostravy se zrodil v hlavě ostravského divadelního a televizního režiséra Radovana Lipuse. Koordinátorkou celého projektu se stala Marina Feltlová a zapojila se do něj nejen široká veřejnost, ale i žáci základních a středních škol. Díky nim a jejich zájmu se podařilo sestavit publikaci, která prostřednictvím vzpomínek umožní

čtenáři nahlédnout na Ostravu před 100 lety, ale i na město, jak jej známe dnes. Z cca. 300 memoárů, které se autorům podařilo sesbírat, bylo do knihy vybráno jen něco málo přes 80. Hlavním pojítkem všech příběhů je to, že jejich představitelé našli nový domov právě v Ostravě. Historického úvodu se s bravurou sobě vlastní ujal Martin Jemelka.

Čtenář nedostává do rukou klasickou historickou práci. Autoři projektu mu předkládají něco, co současná historie zatím neumí dobře uchopit. Emoce. Není to tradiční faktografický popis ostravské historie. Jsou to vzpomínky plné pocitů na to, jak Ostrava dýchala, jak žila, jak se žilo v ní nebo jací lidé zde žili. Důležitý je také kulturní a edukační aspekt celého díla. Nemalý podíl na vydané knize totiž mají žáci ZŠ a studenti SŠ. Právě u nich se podařilo probudit zájem o nedávno zaniklou historii. Mladí „badatelé“ se učili mluvit se svými příbuznými, zpovídat je. Prolamovali bariéry v komunikaci. Zajímali se o svou vlastní minulost, o dějiny svých rodin. Prakticky je zde ukázáno, jak významná je v našich životech souznělost se svým okolím či s historií místa, kde žijeme. Jediné, co může čtenáře mrzet, je minimální zapojení vysokoškolských studentů, ať už jako zpovídaných subjektů nebo jako zapísavatelů pamětí.

Všechny memoáry byly autory velmi precizně sekládány a rozčleněny do 12 tematických kapitol: *Ostraváci o Ostravě, Ostrava přišla k nám, Příchody odborníků, Příchody umělců, Příchody za prací a lepším životem, Příchody horníků, Příchody za láskou a rodinou, Příchody za studiem, Příchody z politických důvodů, Příchody na umístěnku, Příchody z Evropy i ze světa a Dětskýma očima.*

Na svého otce si např. zavzpomínal Artur Rozhon. Artur Rozhon starší byl významným ostravským stavitelem, který mimo jiné řídil stavbu nové ostravské radniční budovy. Staveb, které na území města Ostravy tento podnikatel realizoval, bylo mnoho. I proto jej můžeme zařadit mezi velké postavy ostravské meziválečné éry. Další životní příběh spojený s Ostravou zaznamenal Jan Folprecht. Jeho dědeček, Jan Folprecht, získal práci u Vítkovických kamenouhelných dolů a pracoval zde jako vrchní báňský inspektor. Jeho práce pro něj byla zároveň hobby. Sbíral poznatky o geologické struktuře hornoslezské pánve, které v roce 1928 vydal, a dodnes jsou ojedinělým dílem v této oblasti. Přímých vzpomínek má jeho vnuk málo, přesto je vidět, že pro něj jeho dědeček mnoho znamenal a jeho osud vykreslil do mnoha detailů. Ne vždy byly vzpomínky zprostředkované. S dnes již zesnulou herečkou a držitelkou Thálie Zorou Rozsypalovou mluvila Marina Feltlová. Povídaly si spolu nejen o příchodu do Ostravy, ale především o zážitcích s Ostravou a ostravským divadlem spojených. Pro Zoru Rozsypalovou bylo město něčím zcela novým, co nikde jinde neviděla a nezažila. Prožila zde polovinu svého života a považovala toto místo za svůj domov. Hned několik důvodů zaválo do Ostravy architektu Milenu Vitoulovou. Byla to láska i práce. A jak se jí líbí architektonická podoba města? Ostrava měla často

krásnou vizi, kterou nedotáhla do konce a tak je tomu podle ní bohužel i dnes. Chybí dialog mezi architekty, investory a městem a jasná představa o budoucí podobě města. Čím však Ostrava vynikala a co mnoha lidem utkvělo v paměti, byly vsudyprítomné doly, haldy, těžební věže nebo kouřící komíny. Někteří pamětníci však nevidali doly jen shora, ale pracovali přímo v nich. Každý den sfárali dolů a těžili uhlí. Práce v těchto místech však nebyla a není jednoduchá a horníci se každý den báli o svůj život. Strach ze smrti je provázel na každém kroku a dodnes v nich tyto vzpomínky zůstávají. Myšlenky na Ostravu nejsou vždy černé a většina mladších migrantů ji vnímá již zcela jinak. Mnohem více v ní vidí moderní multikulturní město, které se mění každým okamžikem.

Publikace není jen vyprávěním jednotlivých pamětníků, ale podává komplexní obraz o Ostravě dávno minulé i dnešní. Je to město, které už dříve bylo plně přistěhovalců a není tomu jinak ani dnes. Stále zde žije spousta zajímavých lidí, které do Ostravy zavaly nejrůznější okolnosti. Jejich příběhy předkládají čtenáři obraz Ostravy, zprvu města velmi špinavého, plného dolů a s „viditelným vzduchem“. Tento obraz se postupně mění. Ostrava se stává kulturním centrem a její obyvatelé už se nestydí za to, že žijí v Ostravě, ale jsou na své město hrdí a chlubí se jeho počiny. Ostrava žije, křičí do světa (symbolem Ostravy jsou tři vykřičníky – pozn. aut) a svět si jí všímá. Kniha je plná emocí a citových vazeb na moravskoslezskou metropoli a na čtenáře dýchá duch města, Ostravy dávno minulé i Ostravy dnešní a moderní. Zároveň ukazuje, že Ostrava je místem, kde stojí za to žít.

Jan Lipovská

SCHWEICKART, David: *Po kapitalizme : Ekonomická demokracie.* Překlad Pavol Dinka. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2010, 208 s. Pohľady za horizont, 9. ISBN 978-80-8061-428-7.

Snahou autora je předložit alternativní variantu k dnešnímu kapitalistickému systému. Podle Schweickartovy představy by měl být kapitalismus v budoucnu nahrazen tzv. ekonomickou demokracií, jejíž hlavní charakteristiku přináší ve své nové knize. Ekonomická demokracie je v podstatě tržním socialismem, jakýmsi mixem svobodného tržního prostředí se silnými prvky socialismu – omezení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, zaměstnanecká samospráva nebo společenská kontrola investic. Schweickart při výkladu nezapomíná ani na tíživé otázky životního prostředí či administrativy, které bude ekonomická demokracie řešit účinněji, než to dělá stávající systém.

Výklad začíná kritikou kapitalismu i všech forem „socialismu“, které se objevily v různých částech světa ve dvacátém století. Velkou předností knihy je široká komparace různých systémů na základě odborné literatury. Čtenář se tak může ve zkrácené podobě seznámit s některými ekonomickými a společenskými faktory, které určovaly dějiny USA, Ruska, Číny,

Japonska, Brazílie, Kuby, Argentiny atd. Přesto, že Schweickart má doktorát z filozofie a matematiky, orientuje se také v ekonomické a sociologické literatuře. Proto jsou v knize uvedeny myšlenky Karla Marxe, Johna Maynarda Keynesa, Milтона Friedmana, Paula Krugmana či v dnešní době méně známého Jamese Tobina. Autor dokonce cituje studii Jana Švejnaru.

Schweickart se zabírá mnoha značně problematickými ekonomickými faktory. Za nejvíce diskutabilní z hlediska možné uskutečnitelnosti nevidím např. znárodnění bankovního sektoru, ale především tzv. zaměstnanecskou samosprávu. Nejsm si jist, zda předkládaná demokratická vize je v reálném ekonomickém prostředí uskutečnitelná. Volba užšího vedení podniku zaměstnanci či podílové vlastnictví podniku zaměstnanci jsou stále otázkami do diskuse. Souhlasím však s autorovou argumentací, že pokud v dnešní zastupitelské demokracii jsou volby ponechávány na občanech, kteří si tak mohou vybrat své zástupce, proč by tomu tak nemohlo být při volbě jejich nadřazených v podnicích.

Autor naznačuje také možnou ekonomickou decentralizaci a přerozdělování zdrojů do regionů. O decentralizaci na bázi užších ekonomik jsem četl i v jiných publikacích. Problémem však zůstává její možná uskutečnitelnost. Nadnárodní kapitál nikdy nepopustí své okovy, pokud k tomu nebude vhodné celospolečenské klima a nezmění se chování dnešních konzumentů. Za velice přínosný považuji výklad hospodářských dopadů na Rusko při rychlém a divokém přechodu z tzv. komunismu do éry liberálního kapitalismu. Stejně přínosný je autorův relativně vyvážený výklad vzestupu Číny.

Adam Židek

KUROWSKA, Hanna (ed.): *Przemiany demograficzne Europy środkowej w czasach nowożytnych*. Zielona Góra : Uniwersytet Zielonogórski, 2011, 405 s. Zielonogórskie spotkania z demografią, 1. ISBN 978-83-7481-387-7.

Anotovaný sborník představuje doplněný protokol z mezinárodní konference, která se uskutečnila ve slezské Zieloné Górze 23. a 24. 10. 2008. Jejím hlavním pořadatelem se stal Institut Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego (UZ). Konference byla uspořádána k 10. výročí úmrtí významného polského statistika, historika a demografa prof. Mieczysława Jerzyho Kędelského a na počest 90leté existence Hlavního statistického úřadu v Polsku (Główny urząd statystyczny – GUS), který úzce spolupracuje se zelenohorskou univerzitou. Sborník obsahuje úvod a 26 příspěvků. Tematicky je zaměřen na oblast statistiky, demografie a historické demografie z různých badatelských středisek Polska, Česka a Německa.

V úvodu stručně nastíní pracovní zaměření prof. M. J. Kędelského Tomasz Jaworski. Zejména upozornil na jeho dlouhodobý pobyt v pařížském „Institut national d'études démographiques“ a rozvíjení francouzské demografické metodologie v Polsku.

Instytut Historii UZ začal od 80. let navazovat na jeho odkaz a zvláště rozvinul výzkumy v oblasti demografických proměn polsko-německého pohraničí v novověku. Sympatickým rysem akademických bádání bylo navázání úzké spolupráce se Statistickým úřadem, což mimo jiné přineslo užitek také regionální státní správě, neboť statistici z praxe zaměřeni na demografii se věnují, jak ve svém druhém úvodu naznačil Janusz Witkowski, vnitřním i zahraničním migracím, stárnutí obyvatelstva, atd. Piotr Kowalski představuje vědeckou dráhou prof. Kędelského a sleduje jeho cestu od ekonomické problematiky, demograficky uchopené, k demografii a odtud k historické demografii. Upozorňuje také na Kędelského specializaci na demometrii. Jan Berger přibližuje okolnosti vzniku a činnosti „Polskiego Instytutu Badania Zagadnień Ludnościowych“ v letech 1931–1939, založeného po vzoru pařížského „Union internationale pour l'étude scientifique des problèmes de la population“. Tomasz Jaworski se zabývá nejprve různými historickými definicemi pojmu kapitalismu od jeho prvního užití, přičemž dokládá, že obsahovaly vždy nejen statky materiální a nemateriální, ale především lidské zdroje. Rozsah a úroveň percepce francouzské demografie mezi badateli v Poznani uvedl Jan Paradyz. Rozdíl mezi Francouzi a Poláky podle autora spočívá v míře ovládnání matematiky. Metodické přístupy v českém historicko-demografickém výzkumu za posledních 20. let představuje Alice Velková. V hutném přehledu uvádí jednotlivé etapy, včetně založení časopisu *Historická demografie* a vzniku *Komise pro historickou a sociální demografii*.

Závažným současným problémem stárnutí obyvatelstva a analýzou pracovního trhu v Polsku se zabývá Elżbieta Gołata z Poznaň. Otázku řeší na několika úrovních (např. podíl obyvatel starších 60 let, medián věku, rekonstrukce pyramid věku k různým časovým bodům). Autorka došla k závěru, že podíl starších osob v populaci se nejen zvyšuje, ale i zrychluje, takže pyramida věku k roku 2035 by měla být již regresivní. Kulturním a společenským charakteristikám Horní Lužice v 17. a 18. století věnuje pozornost Agnieszka Lipińska-Bodnar. Naznačuje důsledky třicetileté války pro lidnatostní úbytek a kulturní rozvrat Lužických Srbů a upozorňuje na složité soužití německé a lužickosrbské kultury či na germanizaci. Autorka postřehla pozitivní vliv pietismu ve vztahu k rozvoji srbského jazyka i národního vědomí a význam univerzity v Halle a Lipsku k těmto. Polovinu 18. století pak považuje za počátek srbské asimilace. Zbigniew Chodyła se zabývá novými odhady lidnatosti Velkopolska a jeho strukturu na konci 18. století. Na rozdíl od svých předchůdců tak činí s výrazně širší pramennou základnou. Jeho studie je založena na bohaté tabulaci. Pokouší se rovněž o vysledování náboženské (a tím i etnické) a sociální skladby. Současně koriguje řadu starších výpočtů.

Hanna Kurowska přináší podnětný přehled vývoje pruské statistiky věnující se obyvatelstvu od třicetileté války do počátku 19. století. Ukázala systematický zájem pruských panovníků o informace tohoto druhu,

kteří umožnily státu racionálně rozvíjet hospodářství a zvyšovat počty obyvatel. Rovněž doložila rozsáhlou státem organizovanou imigraci. Autorská dvojice – Cecylia Leszczyńska a Łucja Lisiecka – upřela pozornost ke známému problému: zemědělskému přelidnění a v důsledku toho zahraniční emigraci Poláků v 19. století a meziválečném období. Polsko patřilo k evropským státům s největším podílem zemědělců v populaci a jejich majetkovou strukturou o nejnižších výměrách. Jaroslav Vaculík podává komplexní informaci o české ekonomické emigraci, zejména zahraniční, v 2. polovině 19. století. Zabývá se etapami emigrace, vývojem její regulace ze strany rakousko-uherského státu, směry vysťahovalectví zejména do USA, rozmístěním a postupem vystěhovalců v Americe od východu na západ, institucemi, které si emigranti v cizině vytvářeli (školy, církve, Sokol) apod. Referuje rovněž o vnější emigraci do evropských států a vnitřní do Vídně a Dolních Rakous. Problematiku migraci do Frýdku a Místku v 19. století řeší Radek Lipovski. Pokouší se o využití všech dostupných pramenů – nejen statistického materiálu, ale také oddacích matrik a žádostí o propuštění ze státního svazku. Zaměřil se zvláště na imigraci, rovněž v mezích daných zdroji na emigraci. Obraz náboženské luteránské emigrace ze Slezska (střední Nadodří) do jižní Austrálie v polovině 19. století podává Anitta Maksymowicz. Vykresluje okolnosti vzniku tohoto pozdně náboženského vystěhovalectví díky snaze Friedricha Viléma III. o spojení luteránů a kalvinistů v Prusku ve společné náboženské unii. Právě luteráni, kteří nesouhlasili, raději zvolili cestu emigrace.

Rolf Gehrmann řeší problém zařazení severního Německa (na východ od Odry a Nisy) do reprodukčního modelu. V tomto regionu došlo již na přelomu druhé poloviny 18. a na počátku 19. století ke zlomu. Po zpracování řady tabulek a grafů dospívá k závěru, že se zde uplatňovalo současně více reprodukčních režimů. Např. vysoká fertilita a nízká, zejména dětská, mortalita byla typická pro Pomoří, naopak vysokou mortalitu rekonstruoval pro Velkopolsko či velkou část Slezska. Proměnami ekonomickými a demografickými v souvislosti se vznikem a rozvojem středisek těžkého průmyslu na Horním Slezsku od konce 18. století do poloviny 19. století se zabývá Jan Kwak. Naznačuje, jak se řídké osídlená zemědělská krajina měnila v průmyslovou s růstem hutí, dolů, koksoven a také jak tyto průmyslové investice vyvolaly proudkou imigraci obyvatelstva, růst dělnických kolonií, měst, městeček a vesnic a jejich statutární proměny (Gliwice, Bytom, Tarnowskie Góry, atd.).

Na příkladu městečka Pabianice, které náleželo k tvořícímu se textilnímu centru v Łodzi v letech 1793–1865, ukazuje Arkadiusz Rzepkowski změnu od původní homogenity k heterogenitě. Tuto skutečnost demonstruje na vývoji náboženské a národnostní skladby obyvatel lidnatostně rychleji rostoucího sídla (v důsledku industrializace). Rekonstrukcí reprodukce římských katolíků v Toruni 19. století na základě matrik se zabývá Agnieszka Zielińska. Kato-

líci představovali 40–50 % populace Toruně. Jednalo se o velké soubory 3 městských farností, které se lišily svou sociální skladbou obyvatel, což jí umožnilo blíže specifikovat sociální zařazení rodičů při narození prvního dítěte v jednotlivých farnostech. Profesní skladbě obyvatel města Zielonej Góry v letech 1701–1750 věnuje pozornost Jolanta Skierska. Při své metodicky neadekvátní rekonstrukci vychází z církevních matrik. Zjistila, že pro město bylo typické řemeslo, zejména soukenictví, kteří využívali nákladnického systému. Hospodářský profil sídla doplňovali pěstitelé vinné révy a producenti vín. Jiří Mihola se zabývá jedinečnou problematikou – totiž zemským (národním) původem mnichů pavlánského řádu z německo-českých provincií v letech 1625–1787. Jacek Kurek nastínil zrod největšího města Horního Slezska – Królewskiej Huty – nejen jako mohutného centra těžkého průmyslu, ale naskicoval také konotace kulturní. Podle něj může být průmysl také kulturním činitelem: fascinace hutními provozy se např. promítla do malířské tvorby, město dalo světu vynikající světově proslulé vědce a umělce. Zaměstnanost polských žen a jejich diskriminaci na trhu práce zkoumá Marzena Książkiewicz. Vychází ze zpracování M. Kędelského ze 70. let, který zkoumal vztah mezi fertilitou žen a jejich zaměstnaností, a komparuje jeho závěry s modelem z roku 2006, který rekonstruovala sama rovněž pomocí demetrie.

Polské a zčásti západoevropské historiografii zabývající se zaměstnanekou kategorií domácího služebnictva věnuje pozornost Radosław Poniat. Charakterizuje polskou produkci, doposud spíše minimální, z velké části napsanou v éře marxismu. Upozorňuje, že západní historiografie je koncipována interdisciplinárně (sociologie, antropologie atd.), sloužící již nepředstavují jen marginální skupinu. Rekonstrukci počtu akusérek v haličské královské vesnici Zarzece nedaleko Niska nad Sanem provádí pomocí matrik křtů z let 1828–1864 Arkadiusz Maślach. Vzhledem k nedostatečným zápisům se autorovi nepodařilo zjistit podrobnější údaje o této skupině žen. Teritoriálním původem snoubenců římsko-katolického vyznání ukrajinské farnosti Monasterzyska na přelomu 18. a 19. století se zabývá Konrad Rzemieniecki. Uvádí, že zatímco zemědělci, jichž byla v lokální populaci převaha, využívali velmi úzký trh nevěst a uzavírali manželství v rámci své rodné vsi nebo farnosti, početná drobná šlechta musela své partnery hledat převážně mimo místo svého pobytu. Analýzu konkubinátů ve slezské ząbkowickiej farnosti pro léta 1801–1870 představuje Anna Miesiąc-Stepińska. Za konkubináty považuje jen ty, které skončily legalizací dítěte či dětí a manželstvím. Daný model nalézá nejčastěji u řemeslníků. Specifický okruh otázek řeší Tomasz Przerwa prostřednictvím rekonstrukce reprodukce civilistů a pruského vojska z garnizonu v slezském městečku Srebrna Góra (Silberberg) v letech 1775–1807. Jedním ze závěrů o přirozeném vývoji je zjištění o větší fertilitě vojenských rodin.

Ludmila Nesládková

Ostrava : Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 25. Šenov u Ostravy : Statutární město Ostrava / Archiv města Ostravy, Tilia, 2011, 559 s. ISBN 978-80-86904-44-3; ISSN 0232-0967.

V dosavadním pravidelném intervalu dvou let vydal Archiv města Ostravy v roce 2011 další díl svého obsáhlého sborníku, věnovaného dějinám města Ostravy a jeho blízkého okolí. Struktura publikace vychází z již dlouhodobě zavedeného schématu, které zahrnuje kromě odborných studií a materiálů osobní vzpomínky, ale také medailony významných osobností Ostravska. Nechybí také část věnovaná edičním počínům – prezentaci jednotlivých fondů archivu, opatřené bohatým poznámkovým aparátém.

Studie a materiály tentokrát věnují nejvíce pozornosti problematice hospodářského a sociálního vývoje Ostravska v průběhu novověkých a nejnovějších dějin (16.–20. století). Miroslav Kroček otevírá ve svém příspěvku zajímavý pohled do života ostravských měšťanů v 16.–18. století, jež čerpá údaje především z nejstarší dochované úřední tzv. Památné knihy a z dalších městských knih, pro ostatní části dnešní Ostravy pak zejména z gruntovníc, které autor výstižně charakterizuje jako jakousi nejstarší „kroniku domů“, i díky ostatním pramenům se dozvídá čtenář řadu zajímavých údajů z každodenního života měšťanů. Časové a do určité míry i tematicky navazuje Jaroslava Novotná svou studií věnovanou obsahu testamentů a majetkových inventarů moravskoslezských občanů z 2. poloviny 18. století. Použití prameny umožňují např. i vzhled do vybavení domácností měšťanů, z něhož lze pak prostřednictvím analýz vydedukovat i základní sociální strukturu měšťanstva v dané historické etapě.

Několik autorů sborníku se zabývá již tradičně historií ostravského podnikání v 19. století. Radoslav Daněk nás tentokrát zavádí do výčepu piva a hostinských živností na Ostravsku, jejichž nebyvalý rozvoj umožnila samozřejmě počáteční éra svobodného živnostenského podnikání, podle autora v podstatě datovaná léty 1875–1910. O tom, že to i přes značný zájem veřejnosti o jejich nabídku neměli jednoduché, svědčí zejména stálý konkurenční boj mezi nimi a majiteli místních pivovarů o výčepní práva a zákaznictvo. Jana Prchalová ve svém příspěvku popisuje historii lékárny U Madony v Přívoze, jejíž provoz slavnostně otevřel Emil Kinský v roce 1895. Autorka sleduje osobní a profesní život jejího zakladatele i jeho potomků. Období prosperity ukončil tragický osud bývalého ruského legionáře Jaroslava Kinského, zatčeného v roce 1941 gestapem a o rok později utýraného v Mauthausenu. Lékárna sama přežila totalitní režimy a v roce 1993 byla privatizována, lidem z okolí slouží dodnes. Do osudů soukromého podnikání ve dvacátém století čtenáře přenášá svědectví Romany Rosové eufemisticky nazvané *Chrást luxusu. Cesta obchodního domu Textilia od zrození ke zkáze*. Autorka sleduje historii obou domů, na jejichž katastru byla otevřena tato perla mezi ostravskými obchodními domy v roce 1930, ale také životopisy stavitelů a architektů, kteří se podí-

leli na výstavbě a rozšíření obchodního paláce v roce 1934. Ten byl v době okupace arizován, po válce samozřejmě znárodněn a posléze zčásti přestavěn v tzv. bruselském stylu. Jeho neslavný osud po roce 1989 sleduje dodnes ostravská veřejnost s velkým znepokojením, zatím se podařilo zabránit alespoň pokusům o demolicí.

Do sociální sféry ostravského 19. století nás uvádí Karel Jiřík, autor studie o historii nejstarší a největší závodní nemocnice na území Habsburské monarchie. Byla jí v roce 1840 založená Závodní nemocnice Vítkovických železáren, která po svých skrovných počátcích zažila velký rozvoj zejména pod vedením ředitele MUDr. Maxmiliána Munka (1878–1919), jež se zasloužil nejen o rozvoj péče o pacienty, ale také o stavbu nových, vnitřním vybavením i architektonicky moderně řešených budov. Autor sleduje její vývoj do roku 1920, kdy vedení převzal MUDr. Pressburger. Studie o veřejném osvětlení města Ostravy Jozefa Šerky sleduje období 1836–1918, kdy se městu postupně dostalo nejdříve vybavení olejovými, od roku 1869 pak petrolejovými lampami, umístěnými nejdříve na hlavním náměstí a v jeho nejbližším okolí, postupně však i na periferii. Na přelomu 19. a 20. století pak začalo město budovat elektrické osvětlení, vybavené nejdříve obloukovými lampami, od roku 1913 pak žárovkami. Do druhé poloviny dvacátého století zavádí čtenáře další z autorů tohoto tematického okruhu Martin Juřica. Specialista na období tzv. normalizace – tedy poslední fázi vývoje komunistického hospodaření v naší zemi informuje o vývoji vnitřního obchodu a zásobování obyvatelstva v letech 1971–1988. Na rozdíl od předcházejících studií si velká část čtenářů tuto dobu pamatuje a ví o ní své. Autor spojuje své téma s vývojem postojů obyvatel vůči režimu i s příčinami jeho konečného pádu. S Igorem Ivanem a Jakubem Calábekem se dostaneme chronologicky ještě dále – do období od osmdesátých let 20. století až do přelomu tisíciletí. Jejich studie o pracovní atraktivnosti Ostravy a jejich proměnách má ovšem charakter spíše geografický, resp. demografický. Navazuje na původní práci R. Prokopa a J. Kováře z roku 1987, sleduje pak proměny pracovního zájmu ostravského průmyslu do roku 2001.

Další dvě pozoruhodné studie se věnují v naší historiografii po dlouhá léta opomíjené tématice historie židovského obyvatelstva. Blažena Przybylová podrobně rozebírá dosud historicky nezpracované osudy židovské komunity Michálkovic na příkladu příslušníků rodin, které tu žily od konce 19. století až do svého tragického konce v letech nacistického holocaustu. Stali se významnými daňovými poplatníky. Zdejší židé sice netvořili nikdy příliš početnou skupinu, nicméně patřili k váženým a postupně i zámožným obyvatelům obce, někteří z nich se stali už koncem 19. století i členy městského zastupitelstva. Na „židovské“ téma pak navazuje Mečislav Borák, autor řady studií o osudech obyvatel Ostravska a Těšínska v letech 2. světové války. Tentokrát se znovu vrací k problematice, kterou otevřel po „sametové revoluci“ svou monografií

věnovanou tzv. akci Nisko. Záhy po okupaci Ostravy nacisty a přepadení Polska došlo v průběhu října 1939 k prvnímu pokusu o rozsáhlý transfer Židů na okupované polské území. V předmětné studii líčí Borák tragické osudy ostravských obětí těchto transportů, které byly po příjezdu hnány přes rozvodněnou řeku Bug na nově utvořenou hranici se SSSR a skončily vesměs v táborech sovětského gulagu.

Zbývá nám ještě několik po výtce materiálových studií, navíc metodicky i obsahově odlišných součástí této části anotovaného sborníku. Jednu z nich napsali společně Marek Kiecoň a Zbyněk Moravec, věnují se v nich pozůstatkům ostravských městských hradeb, odkrytým archeologickými výzkumy v letech 1998 před započatím stavby Divadla loutek a následně pak v letech 2006–2008 v několika ulicích centra města. Jejich příspěvek je v podstatě obsáhlou nálezkovou zprávou, která si kromě fortifikací všimá také dalších nálezů památek hmotné povahy. Velmi zajímavá je studie doktorandky katedry historie FF Ostravské univerzity Evy Bánské, věnovaná zločinům smilstva, vraždám a dalším závažným trestným činům, které byly sledovány kriminalisty na Ostravsku v letech 1922–1938. Studie je doplněna tabulkami zachycujícími statistické přehledy vývoje kriminality (i ve srovnání s počtem obyvatel inkriminovaných obcí Ostravska). Antonín Barcuch a Eva Rohlová pokračují v tomto čísle sborníku v místopisném popisu starého Zábřehu nad Odrou a Hulvák, jehož první část publikovali v č. 24. Popis doplňují o mapku, výborně reproduktované dobové snímky a přehledy průmyslových podniků, služeb, místních drah, také kolonií v obou částech dnešního města, neopomíjejí ani kulturní a sportovní areály.

K této části sborníku mám jednu metodickou připomínku: není vůbec jasné, podle jakého klíče redakce jednotlivé studie a materiály řadí za sebou. Způsob jejich popisu, který jsem zvolila ve své zprávě, totiž vychází z obsahového řazení příspěvků. Vytvořila jsem si jej sama na základě kombinace věcných a chronologických hledisek, abych čtenáře přehledně informovala o tom, co lze ve sborníku najít. Možná, že redakce nějaký „utajený“ rozvrh či princip zachovává, pro čtenáře však je dle mého názoru zcela nejasný, není ani nikde v úvodu či v dalším textu vysvětlen. Myslím, že by stálo za úvahy v dalším plánovaném čísle sborníku čtenářům toto „tajemství“ odhalit, resp. se pokusit a logičtější řazení příspěvků.

Další část sborníku je věnována vzpomínkám významných osobností z ostravského prostředí. Tentokrát vzpomíná Jan Král na své zážitky s osmdesátých let dvacátého století pod titulem Podzemní Ostrava. Předkládá čtenářům řadu dobových dokumentů, jimiž „oblažovali“ představitelé režimu všechny, kdo se odvážili proti němu postavit. Pavla Skýbová vzpomíná na závěrečnou etapu tohoto období – zejména na problémy signatářů Charty 77 z roku 1989. Ona i její manžel Petr Šulák patřili k nejmladším disidentům posledního roku nesvobody. Její vzpomínka nese také příznačný nápis „Stačilo vyjít ven, a už nás brali.“

V podkapitole věnované významným osobnostem Ostravy se věnuje Oldřich Klepek prvnímu řediteli Hornického muzea v Ostravě Stanislavu Vopaskovi.

A konečně je samozřejmě třeba zmínit edice, tentokrát věnované materiálům spojeným životem a smrtí ostravského děkana Oschevia (editor Vladimír Maňas), dále potížím M. Ostravy s městskými hradbami na počátku 18. století (Eva Rohlová, edice dvou listů městské rady olomouckým biskupům). Jaroslava Novotná analyzuje dokument (kupní smlouva) spojený s prodejem tzv. Faldynovského mlýna Pavlu Masařovi v roce 1757. V závěru sborníku se setkáme s příspěvkem Antonína Barcucha a Jitky Janečkové, kteří věnovali svůj ediční počín dosud nepublikovaným archivním dokumentům a založení Archivu města Ostravy (korespondence archivářů V. Vojtíška a F. Macháčka s institucemi i kolegy z let 1922–1924).

Všechny zmíněné studie, materiály a další části sborníku jsou opatřeny cizojazyčným resumé, jako vždy je sborník velmi pečlivě připraven nejen po stránce tématické, obsahové a odborné, ale i formální a stylistické. Nezbyvá než popřát redakci úspěch při plánovaném každoročním vydávání publikace, bez níž již není možno si historii Ostravy a jejího okolí vůbec představit.

Nina Pavelčíková

DIESTLER, Radek: *Příběh zapomenutého průmyslníka : Život a doba Karla Loewensteina, generálního ředitele Škodových závodů.* Praha : Grada Publishing, 2010, 128 s. ISBN 978-80-247-2800-1.

Monografie Radka Diestlera je věnována Karlu Loewensteinovi (1885–1938), jednomu z kapitanů meziválečného československého průmyslu, kteří svými schopnostmi, znalostmi i osobními konexemi utvářeli koncepci československého průmyslu a výraznou měrou se zasloužili o její naplnění. S trochou nadsázky můžeme říci, že čím je osoba Jaroslava Preisse pro Živnobanku, tím je Karel Loewenstein pro Škodovy závody v Plzni. Dlouhodobý zájem autora o osud tohoto průmyslníka završila diplomová práce obhájená v roce 1997 na Univerzitě Karlově v Praze, z níž vychází i představovaná monografie. Při zpracovávání tématu se autor nespokojil s „první dobrou“, nýbrž vedle literatury dlouhodobě a systematicky shromažďoval a kriticky zpracovával rozptýlené a často torzovitě dochované informace o soukromí Karla Loewensteina, jakož i obsáhlé archivní prameny profesního charakteru.

Kapitoly jsou seřazeny chronologicky a uspořádány do krátkých časových úseků, které umožňují stručně postihnout Loewensteinovo rodinné zázemí, jeho dětství, studium i první zaměstnání v pražské pobočce Wiener Bankverein. Po tomto prologu následuje zachycení Loewensteinových životních osudů coby generálního tajemníka a posléze generálního ředitele Škodových závodů v Plzni (1919–1938), jež je hlavním tématem monografie.

Loewensteinův kariérní postup donutil autora věnovat pozornost také řadě dalších problémových

okruhů, spjatých se Škodovými závody. Na úrovni vnitropodnikové postihl změny ve složení správní rady a managementu, vyjednávání o finanční konsolidaci podniku, fúzi, přijetí a rozvoj investičních programů. V oblasti širších politických a ekonomických souvislostí nastínil autor především pozice podniku v meziválečné československé ekonomice, konkurenční boj s Českomoravskou a Zbrojovkou Brno, expanzi firmy do zahraničí a její kontakty ve světě financí. Důležitým leitmotivem monografie se stal také vztah K. Loevensteina a Jaroslava Preisse, který umožnil čtenáři odhalit Loevensteinovu osobnost více než drobná črta věnovaná jeho soukromí a rodinnému životu.

V závěru práce se autor zamyslel nad přínosem K. Loevensteina. V průběhu 20. let 20. století se Loevenstein soustředil především na konsolidaci a ozdravení Škodových závodů. Vstoupil tak do světa velkého byznysu. Nabyté zkušenosti Loevenstein následně uplatnil v bankovním a finančním sektoru v letech 1930–1932, kdy se angažoval při fúzi významných československých bank a v průmyslovém sektoru v letech 1932–1934.

Kniha je vybavena obsáhlým a hodnotným poznámkovým rejstříkem, přehledem nejvýznamnějších dat z života K. Loevensteina a historie Škodových závodů i krátkými seznámením s nejvýznamnějšími osobnostmi meziválečného Československa, o nichž se v textu hovoří. Nechybí fotografie, jmenný rejstřík, ani obsáhlý a podrobný seznam literatury a především archivních pramenů. Autorovi se tak podařilo zpracovat nejen čtivou a podnětnou práci, ale především ukázat jednu z možností, jak napsat zdařilou biografii významné osobnosti.

Michaela Závadná

ŠUCH, Juraj: *Problém zmyslu dejín a histórie v druhej polovici 20. storočí*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela, 2011, 70 s. ISBN 978-80-557-0297-1.

Užitečná, na potřeby studentů historie a humanitních věd orientovaná knížka, se obírá analýzou hlavních směrů a tendencí v bádání o dějinách německých a anglosaských historiků a filozofů. Klade si otázku po smyslu dějin v moderní době, zabývá se problematikou významu všeobecného zákona v historii, německou koncepcí historie jako sociální vědy, novými směry a metodickými výboji v historiografii (dějiny každodennosti, historická antropologie), otázkami historické syntézy a přístupů k ní, historickou narácí atp. Za výrazný klad knihy považují, že autor nechává na řadě míst hovořit autory, o jejichž dílech pojednává, což je nejen přesnější, ale navozuje také dojem autenticity. Autor snesl dost důkazů o tom, že moderní historiografie se zdaleka tak intenzivně neutápí v metodické krizi a kognitivní bezmocnosti, jak se obecně má za to.

Kniha je vybavena s přehledem sestaveným seznamem základní literatury, který umožňuje vážnému zájemci rozšířit poznání dalším studiem. Je si jen přát,

aby podobně přehledná práce vznikla také o nových tendencích historiografie francouzské. Bez významu by nebylo z podobného hlediska podrobit analýze dějepiscectví polské, které i v době převahy historicko-materialistického nazírání na dějiny si uchovalo značnou dávku nezávislosti na dominantní ideologii a přineslo řadu pozitivních výbojů (W. Kula, J. Topolski, M. Kula ad.)⁷.

Milan Myška

BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 16: Okresy Ostrava, Fryštát, Hlučín. Olomouc : Univerzita Palackého, 2011, 192 s. ISBN 978-80-244-2874-1.

Šestnáctým svazkem, zahrnujícím okresy Ostrava, Hlučín a Fryštát (podle stavu k r. 1948), bylo po více než čtyřech desetících let od svého zrodu ukončeno rozsáhlé sériálové dílo *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Byl tak dovršen velký badatelský projekt, jehož výsledkem je dílo, které se stalo významnou součástí informační infrastruktury historické vědy, vlastivědy, ale také oborů, přesahujících předmět vyjmenovaných věd. Projekt se zrodil v polovině 60. let minulého století na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého zásluhou tam působícího profesora historické vlastivědy Ladislava Hosáka a jeho mladších kolegů, zejm. docenta Josefa Bieberla. Projekt navazoval na dílo Ladislava Hosáka *Historický místopis země Moravskoslezské*⁸ vydané na konci 30. let 20. stol. a shrnující základní historické a vlastivědné informace o jednotlivých v té době existujících, ale i zaniklých moravských a slezských obcích a městech. Hosákův místopis respektoval administrativně-správní rozdělení obou korunních zemí na sklonku éry tradiční společnosti (rok 1848), tj. podle jednotlivých krajů a v jejich rámci podle jednotlivých dominií. Povahou Hosákem shromážděných informací pochopitelně odpovídala kritériím, kladeným na českou předválečnou vlastivědu a těžiště spočívalo ve sledování politicko-právních a majetko-právních vztahů, sledování proměn církevní organizace (farní, patronátní, patronáty) apod.

Původní záměr nového místopisu se měl soustředit především na proměny, ke kterým došlo ve vývoji jednotlivých obcí Moravy a Slezska od revolučních let 1848/49 do politického převratu v r. 1948. Vlivem vnějších tlaků přistoupili organizátoři projektu na časovou hranici 1960, takže do zorného pole se dostaly také převratné události politického, hospodářského, společenského i kulturního vývoje, iniciované únorovým pučem roku 1948, byť teprve v zárodečně

⁷ K tomu srov. např. PIASEK, Wojciech: *Antropologizowanie historii : Studium metodologiczne twórczości Witolda Kuli*. Warszawa 2004.

⁸ HOŠÁK, Ladislav: *Historický místopis Země Moravskoslezské*. Praha 1938.

podobě. Byla to svým způsobem také odpověď na v té době probíhající útoky několika mladých marxistických historiků, kteří obviňovali tradiční vlastivědné bádání ze staromilství, zanedbávání aktuálních společenských a politických témat (dělnické hnutí, třídní boje atp.) a své útoky vedli zejména proti *Časopisu Společnosti starožitností*, periodiku s desítky let trvající tradicí a všeobecně uznávanou prestiží. Tato skutečnost samozřejmě ovlivnila i informační strukturu díla. *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960* respektuje administrativně správní rozdělení obou zemí podle do r. 1948 existujících politických a v jejich rámci pak soudních okresů. Po všeobecné charakteristice těchto administrativně-správních jednotek (1. *Základní geografické, demografické a správní údaje*, 2. *Hospodářský a sociální vývoj*, 3. *Politický a spolkový vývoj*, 4. *Školství a kultura*, 5. *Významné památky, osobnosti, bibliografie*) následuje vlastivědný popis jednotlivých je tvořících obcí. Pozornost tvůrců díla se zaměřila na vývoj populace (dynamika, ekonomické a sociální struktury, národnost), dále na faktory a nositele ekonomického rozvoje (stav průmyslu, zemědělství, dopravy, peněžnictví), sféru společenských a politických aktivit (spolkový život, politické strany, výsledky voleb), problémy kulturního rozvoje (školství, kulturní organizace a instituce) a základní informace o kulturních památkách, osobnostech a pro obec specifických událostech. Je logické, že jednou zvolená struktura díla pak byla dodržena, byť ne zcela důsledně, v celém díle.

Vstupem k realizaci nového projektu se stalo znovuvydání zkrácené, avšak korigované (F. Spurný) verze původního Hosákova místopisu, který vyšel jako tzv. „úvodní svazek“ v r. 1967.⁹ První dva svazky nového *Historického místopisu* byly věnovány základním informacím o správním a politickém vývoji Moravy a Slezska v letech 1848 až 1960 (kolektiv autorů)¹⁰ a výběrové bibliografii vlastivědné literatury (J. Kubíček).¹¹ V dalších svazcích pak následovaly vlastivědné popisy jednotlivých okresů. V rámci realizace projektu vznikla v kabinetu pro historický místopis Univerzity Palackého v Olomouci úctyhodná databáze informací, excerpaných z bohaté škály informačních zdrojů jako byly seznamy obcí, adresáře, almanachy, schémata, vlastivědné monografie obcí a měst atp. Tato databáze se stala nejen východiskem referovaného

díla, ale také zdrojem informací pro tvůrce dalších vlastivědných prací (zejm. dnes tak oblíbených monografií obcí) a nelze pochybovat, že bude tuto roli plnit i v dalších desetiletích.

Počáteční svižné tempo vydávání jednotlivých svazků místopisu zejm. v posledních dvou deceniích značně zvolnilo a přestávky mezi vydáním jednotlivých svazků se prodlužovaly. Např. svazek 14. vyšel v r. 1995, ale 15. až v r. 2000. Mezi tímto a nyní recenzovaným 16. svazkem bylo rozpětí dvanácti let. Vliv na to měly jednak problémy personálního vybavení Kabinetu pro historický místopis (úmrtí doc. J. Bartoše a také hlavního spolupracovníka na 16. svazku doc. Jiřího Pačlíka z Ostravské univerzity), změny ve vydavatelské politice zejm. regionálních nakladatelství (zejm. zánik nakl. Profil v Ostravě), ale také problémy finanční. Neboť zdroje prostředků na vydávání zejm. posledních svazků byly nedostatečné a sponzorské dary velmi střídmé. Mezi těmi, kteří sledovali postup prací na díle, se vyskytly obavy, že závěrečný svazek, ve kterém měly být publikovány přehledy okresů Mor. Ostrava, Hlučín a Karviná, nakonec nebude realizován. Nebylo by to poprvé: již ve staré *Moravské vlastivědě*, vydávané v Brně od konce 19. stol. vlastně dodnes, se na okres Moravská Ostrava nedostalo, byť okolní moravské okresy se vlastivědných monografií dočkaly (Místek – F. Linhart, Nový Jičín – J. Severa, Frenštát p. R. – J. Felix, Příbor – F. Pokorný, Fulnek – A. Turek). Také 16. svazek místopisu zachovával striktně zásady a strukturu celého díla. Nicméně poněkud komplikovaný správní vývoj průmyslové aglomerace a bezprostředně sousedících okresů vedl k tomu, že oddíl o okresu Ostrava je členěn do subkapitol *Statutární město Ostrava*, dále *Soudní okres Ostrava – západ (část)*, *Soudní okres Ostrava – západ (část)* a *Soudní okres Ostrava – východ*. Obdobně je tomu v případě okresu Hlučín, kde autoři považovali za potřebné vyčlenit opavskou část soudního okresu Hlučín a část soudního okresu Klimkovice jako specifické celky. Toto členění není zcela bez meritorních problémů.

Vydáním posledního, tj. 16. svazku *Historického místopisu Moravy a Slezska 1848–1960* bylo dokončeno záslužné dílo, jaké v jiných evropských zemích má sotva obdoby. Je to výsledek dlouhodobého a soustředěného usilování velkého kolektivu badatelů nejen z olomoucké univerzity, ale i řady externích spolupracovníků, kteří se podíleli na shromažďování podkladů, odborném posuzování celkové koncepce i jednotlivých svazků apod. Je také projevem velké sebekázně svých tvůrců, kteří vytrvali a dokončili dílo v době, která – nesena zmatenou ideou chorobného individualismu – podobným kolektivním počínům nesevědí. Soudím, že důstojně reprezentuje soudobou úroveň moravské a slezské vlastivědy. Vydáním posledního svazku bylo také důstojně připomenuto životní jubileum tvorce koncepce a „hybatele“, již nežijícího prof. PhDr. Ladislava Hosáka, DrSc.

Milan Myška

⁹ HOSÁK, Ladislav: *Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1967.

¹⁰ BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, 1: Územně správní vývoj státních a společenských institucí a organizací na Moravě a ve Slezsku v letech 1848–1960. Ostrava 1966.

¹¹ KUBÍČEK, Jaromír – VLACH, Jaroslav: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, 2: Bibliografie historicko-vlastivědné literatury k období let 1848–1960 na Moravě a ve Slezsku. Ostrava 1968.